

Василь Стефаник.

МБЄ СЛОВО.

ОПОВІДАННЯ.

ЛЬВІВ, 1905.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКО - РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ,
зареєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під надзором К. Боднарського.

ДІТИ.

Поклав граблі коло себе, сїв потім на межу, закурив люльку тай гадка гадку пошибала. А далі говорив на четверо гоний за голосно.

— Най я трошки спочину супокоем, бо лиш дома вкажу си тай зараз дідови роботу найдут. Таки невістка, коби здорова, круть, верть тай зараз запіворит: Та бо ви не сидіт...

— А то Господь, шо над нами, видит, шо я лиш ногами перебираю. А руки, аді, як зіребло, а вжем місяць не голений, а до церькови вжем дорогу забув. У чім піду, коли все з плечий забрали?

По межи, по межи тай дідів голос цілим полем вандрував тай всі обертали ся в сторону за дідом. А він скаржив ся, не переставав.

— Ой, сьогодні такі діти. Але мене ще богудькувати, з памьнйти не вікинуло, я ще знаю, яку бесіду у нотаря мали-м. Сухенький був панок, з борідков тай він так роз'езував синови. Дідови, каже, допоки єго живота, то має єму бути єго постіль, він має спати, він має вілежувати си,

аби і до схід сонця. А вже як, каже, єго на лаву покладете та землев припорцаєте, то ти тогди з лави на дідову постіль перебирай си. А бабі, каже, має бути бабина пічъ, вона най си вігріває, най си Богу молит, а як вже ї обмвєте тай руки на вхрест складете та тогди най невістка вже лізе на пічъ, бо вона її.

Осїнний вітер грав ся сивим волосем дідовим.

— Але коби нотаръ дес вечером подивив си до хати. Син на постели, невістка на печи, а я з старов на земли, на солімці валвємо си. А цеж по правді, а де Бог є? У цих людий вже нема Бога, ой, нема...

Ще й головою казав, що нема Бога у молодих людий.

— Здихайте старі, бо вам шкода лижки страви. Молочко поїдають, сирец поїдають, а ми як щенєта на них дивимо си. А я їм коровку дав, овечки дав, плуг дав, усе дав. Як люди дають та так і я дав. А сегодни вони вповідають, що ви старенькі, слабенькі тай їжте маленько. Отак нам уповідають наші діти.

Голос дїдів дрогонув тай дїд урвав бесїду.

— Тай поховають нас як псів, бігме, чобота на ногу не покладут...

Громада бузьків спала на очерет і злопогіла крпльми над дідом, аж спудив ся. В теплі краї збирали ся відлітати,

— Ого, вже осїнь. Отак, отак тай різдво не забавит си...

— Але яке воно розумне, хоть птаха, лиш шо не говорят. Єму зле, и воно собі шукає ліпшого. В зимі нема жєби тай студїнь. А воно знає наперед. Не так як чоловік, шо мус свої три дни на місци коротати.

Встав з межі, сховав люльку, взяв граблі тай пустив ся до дому. Ще кілька разів обертав ся за бузьками. Тай станув.

— Ба, хто би мені, добрий, сказав, ци я ще з бабов дочкаю, аби їх назад видіти, як повернут си? Відай вже котрес із нас бриздне, відай уже бузьків не будемо видіти..

СИНЯ КНИЖЕЧКА.

Отой Антін, що онде п'яний викрикує на толоці, був все якийсь нещасливий. Все йшло йому з рук, а ніщо в руки. Купить корову, тай здохне, купить свиню, тай решетину дістане. За кожний раз отак.

Але як умерла йому жінка, а за нею і два хлопці, тай Антін як не той став. Пив, а пив, а пив; пропив б'юкату поля, пропив город, а тепер хату продав. Продав хату, взяв собі від в'їтасиню книжку службову тай мав йти десь найматися, служби собі шукати.

Сидить отам п'яний тай рахує, аби село чуло, кому продав поле, кому город, а кому хату.

„Продав тай а́вус! Не мов тай рещта! Не мо-о-в! Ей, коби дід мій та підвів си із гроба! Моспане, штири воли як слимузи, двацїть штири морґи поля, хатї на цїле село! Все мав. А онука, адї!“

Показував селови синю книжечку.

„Ой, ну та ще буду. За своє ну, ніхто до того рихту не мав. А він минї каже: мой, ґрувт прїсцєв єс! Печєтку прибывав тай картає! Е, я ще не таких вітів видїв“.

„Аби тобі так умирати легко, як минї гездн легко!“

„Іду я з хати, гет цалком вже віхожу тай поцулував сми цоріг тай іду. Не мов тай решта! Бий як пса від чужої хати! Можна — проши. Було мое, а тепер чуже. Віхожу на двір, а ліс шумит, словами говорит: верни ся, Антоне, до хати, верни си, мой!“

Антін бв ся обидвома кулаками в груди, аж гомін селом іде.

„Знаєте, туск такий прішов, шо раз туск! Вхожу назад до хати. Посидів, посидів, тай віхожу — не мов, шо маю казати, коли не мов...“

„Аби так моїм ворогам конати, як мині було із свої хати віступати!“

„Віхожу я на двір тай ні, таки обмарило. Дзелений мох на хаті, траба би її пошпвати. Камінь вода — не я тебе буду, небого, пошпвати. Камінь, — аби камінь, тай розпук би си із жьплю!“

Антін по сїм слові гатить руками у землю, як у камінь.

„Сїв я на приспу. Ще небіжка мастила, а я глшну тачками возив. Лиш хочу встати, а приспа не пускає, ступаю — не пускає. А мені жьиль, не жьплъ, ні! Але таки гину... Сижу я та реву, так реву, якби з ні хто паси дер. Люди ззрают си на покаяніє“.

„Аді, отам коло воріт та піп прощі казав. Увес мпр плакав. Порьидна, каже, жона була, працювала...“

„Перевертайте си в гробі, небожьита, бо м лайдак. Пропив єм усе шо до нитки. І полотно пропив. Чуєш, Марів, тай ти, Васильку, тай ти, Юрчику, тепер дьидя ме у рантухових сорочках ходити та Жидам вода доносювати...“

Антін тепер показує на вітову хату.

„Але вітиха — добра жінка. Вінесла ми хліб на дорогу, аби віт не видів. Най пац Бог твоїм дітем годит, де си поступют. Най вам Бог усім дає ліпше як мині...“

„На яквї гатунок я маю на чужї приспі сидіти? Іду. Лиш поступив єм си, а вікна в плачъ. Заплакали, як маленькі діти. Ліс їм наповідає, а вони слозу за слозов просїкают. Заплакала за мнов хата. Як дитина за мамов — так заплакала“.

„Обтер єм полов вікна, аби за мнов не плакали, бо дурно, тай віступив єм цалком“.

„Ой, легко, як каміня гризти. Темний сьвіт навперед мене...“

Антін обводить рукою довкола себе.

„Є ще гезди гроші, але буду пити. З нашими людьми наплю си, з ними пустю. Най знают, як із села-м віходив.“

„Аді, в пазусї маю синну книжечку. Оце моя хата і мое поле і мої городи. Іду собі з нев на край сьвіта! Книжечка від цісаря, усюда маю двері втворені. Усюда. І по панах і по Жидах і по всьвкі вірі!“

ЗАСІДАНЄ.

Радні поволи стягали ся до канцелярії. Кождий, заки входив до хати, висікав ся у сїнях, обтирав ніс полою від кожуха і долонсю ще доправляв. Отак кождий ішов межи люди. „Славайсу — На віки слава“ тай сїдав на лаві, що стояла довкола хати.

Радних було вже з половина, старші сидїли близше до стола, а молодші трохи подальше. В куті коло печи стояли сїнники один на другім, а коло них чорна бляшана банька. То був шпиталь. То як раз або два рази до року написав лікарь письмо до громади, що того а того дня буде в селі, то війт кликав до себе поліціяна Тому :

— Вже, небоже, мусиш завтра прихарити канцелярию, бо аді, прийшло письмо, що дохторь првіде. Обшуруєш трохи підлогу, посишлеш піском, розкладеш сїнники по підлозі, понакриваєш їх лентухами, поналиваєш тої смердячої води з баньки по кутах — тай очи заткаємо. Є припіс, що шпиталь має бути на холеру тай мус бути!

Отак поліцай робив раз або два рази до року з канцелярії шпиталь. А як радні потім сходили ся на раду, то всі пчихали і казали: „Але бо паскудно смердит!“ Ті, що були у війську, говорпли, що певно лікарь робив „реперацію“

і обмертвлював, та від того так вертить у носі. А Павло Дзїньо то вже добре мав ся. Він все дрїмав на радї. То як радні пчихали від сопуху шпитального, то все казали:

— Павло мнїнгкий на голову, та ми лиш пчихаємо, а він таки спит. Треба дохтореви сказати, аби нам не обмертвлював радних, бо рада буде до нічого.

Павло не боронив ся, лишень глядїв пере-страшеними очима на радних, а лице його ставало ще чорнійше, як було. Його поміркували в радї „намість дурного“ — тай всі з нього сьміяли ся.

Тепер радні сидїли на лаві тай балакали — поволи, лїнцво. Кождий сидїв, як йому було лїнше і як навик. Іван Плавюк, що сидїв коло самого стола і був найстарший, схилив ся на череву, склав руки як до молитви, всунув їх межі колїна тай плював, покуріюючи люльку. Долонї, ніс і колїна сусїдували з собою. Отак він сидїв та вповідав за ярмарок.

— Дайте ми покій з такими ярмарками, як теперішні! Жиди з панами цілий сьвіт займили. Хто продав — Жид, а хто купує — пан! А люде дес-не дес, шо грубшу яку штуку продают. Тельитко, коровку — то ще, ще, але волів вже мало.

— Та бо тісно стало! А кождий собі гадав: куплю тельитко, прккохаю, дес трохи половн запарю, гарбузів кину тай, уважцете, шос приросте на обкидок. Тїсні роки настали!

— Правда, шо тісні. Дес давно то, бувало, ксьондзи гїйкали на нарід, аби не ппв, аби не гайнував, а тепер, видите нарід і не пв і не гайнує, а ірейціря рівно не видит. Гет нарід припер си, а на великдень таки рідко котрий солонину має. Так тьжко, вам кажу, як з каміня за той ірейцір!

— Всео перевексльювало си. Таже давно і сеї худоби не було видко. Тепер худоба сама періста — тиролска, а давно була сама біла. Я ще не такий дуже давний газда, а по жінці взьвем такі білі воли як сніг, а роги мали такі, шо в ворота не влізали си. То, бувало, так бігли як коні. А як їхавем до міста, том дзумбелав. Казали, шо то була венгерска худоба, як ніби за цу кажут, шо тиролска. Тай тогди була тана худоба, де-де-де-е!

— Тано продавало си тай тано куповало си, але ліпше було. Аді, таже то не лиш худоба инакша настала, а свині-ж давно такі були? Були, видите, усілякої масти і шерсть по них довга і драганисті на ногах, а теперішні самі білі і гладкі. То як ставеш на свинцкі торговици, то так ними усіяно, як білим цвітом. Лиш Мадзурі помежи них з черевами похожают.

— То є відай усякий гатунок. А ніби люди всі однакі? Якос бувем у Коломиї тай дивлю си — йде якес таке як дідько, Господи ні прости! Чорне лице гет цалком і руки. Гадаю собі: та цес аби де став у ночи на мості, тай би кождому треба воду освітити. Та бо бігме! Якис Жидок казав, шо то такі люде є під сонцем.

— Та вже певне, шо є усякий гатунок. Мій Василь як був у Вігни при воську, та казав, шо видів такі свині, шо ані вух, ані рийки, ані ніг не видко, лиш таки толуб.

— Є всеого на сьвіті, а біди найбільше...

Бесіда станула, бо вїйт надійшов.

— Та шо май чувати в місті, віте?

— Коби гроші, то в місті би добре. Вижу, пани лиш зайдут на ресторацию тай пют та поїдают шо найліпше і гроші мают. Коби хоть на тиждень перекинути си в паца! — говорив вїйт.

— Як у якого пана. Бо в такі, що на соломі сплут, а зубами обіскают си. Зверьхи камазелька, а сорочки нема. Лиш притулит на груди трошки полотенца тай убрав си! А не один такий голоден, шоби макух їв, — казав Проць, що давно у дворі служив.

— Та ще бувем у секретаря ізза тої толоки. Шос він мині там белендів тай каже, що коби, каже, у вашім селі менше люде тих казетів на пошті спроважували. То, каже, ошуканство. Мужиків, каже, в шос дуже багато. То як лиш двацїта пайка дасть по левови за казету, тай си зробля тисїчі тисїченні гроший за дурно, за пу-сто. Такий панок, каже, все сам понаписує, тумана пустит, замастит, загладит, а мужики дурні, каже, читают та аж облизуют си, що панцке поле на люди перейде.

А ви певне стояли та потакували? — питає молодий радний Петро Антонів.

— Ні, бравем си з ним за-барки за якогос там латюгу, що туманит людий! Добре ксьондз із Грушевої казав, що нарід дає си на підмову всяким криміналникам, а потім каже, прийде шо до чого, а вони ізнирли, а дурний нарід сидит по арештах. А тож мало попосочили та покалїчили?! Я лиш не люблю, як мині хто під ніс підкидає. Ніби я громаду продав або зрадив? Ніби пхаю си у вібір? Вібираєте кого хочете, а я стою на боці.

— Ви би си пхали, але ми кличимо: ацю! Ви би ще й дітем ковбаси принесли до дому, — говорив Петро Антонів.

— Мовч, — закричав війт, — мовч, бо ты скажу закувати, ти шмаркачу! Та дивіт си, гадзи, ци я з ним свині пас?

— Ви мині носа не обтерали, а на мою бесїду можете так потакувати як секретареви.

Сварка починала вже ставати бійкою і старий Іван вмішав ся в діло.

— Ти, небоже Петре, не будь угурний, таже знавш, шо молодий мусят старшому змовчѣти. Один чоловік такий, шо не боїт ся нічо, а другий тай боїт ся. Я сам, газди, все за громадѣ стоявем і стою, але, бігме, на ваш збір не пішовбих. Якос я з осени був у місті. Надибає мене злісний тай каже: ходїт на збір та хоть на старість подивите си, як мужики до купи еднают си. Кажу я єму: бігме бих не пішов! Воно добре, шо еднают си, бо як то приповідают, шо громада великій чоловік, але я не піду. Я, кажу, зріс і посивів, а ще в криминалі години не сидїв. А тепер траба минї на старість нечестя? Таже здає си ми, шоби кожда маленька дитина в селї показувала: адї, вуйко Іван та в арештї сидїли! Не піду, тай не піду! Мій Никола ходит, але я не піду.

Якось старий Іван сим та не тим тай улагодив сварку. Лиш гнїв лишив ся однако.

— Але ми балакаємо та балакаємо, а ви, віте, не кажете, чоґо ви нас поскликали? — питав ся Іван, аби сварка не обернула ся.

— Вже я вас не буду скликати, кобим добув своє тай плюю на уряд та най вам шмаркачі вітуют.

— Але, але, ви гадаєте, шо віта не найдемо, ми би з села на цілу околицу вітів настарчили, — не дарував Петро.

— Та шос старший брат має на радї казати — говорив війт.

Старший брат церковний, Василь, почав говорити.

— От не знаю, ци то в четвер, ци в пѣтницю та прибіг до мене писарчин парубок. Ой, каже, вуйку, я видїв, як стара Романиха спід церькови дошку несла. Пішов я на другий день під церькову

тай якурат нема одної дошки. То ще з тих, що від дзвінниці лишили си. Воно правда, що то вже здрихлавіли ті дошки, але як то зпід церькови рухати? Тай, видите, така стара жінка тай киває тото, що не до неї. Пішов я до ксьондза тай уповідаю, а ксьондз кажут, що має ся на раду дати знати, бо, кажут, як то церькову обкрадати! Я би, до пса, вже нічо не казав, якби воно мое, але церьковне та траба єго боронити — оскаржував Василь.

Всі радні мовчали, бо хто то надїяв би ся, що стара Романиха та злодійка. Ніколи по селі не було за неї чутки, аби вона крала.

За хвилю увійшла Романиха. Стара, обдерта, з синім лицем. Станула коло дверей тай почала борзо крізь плач говорити:

— Я, газдики, вкрала ту дошку, так-м украла, аби сте знали, як мене мій син на старість обсербує! Та я в хаті не маю віхтика солімки, аби хоть покурити! Я сижу на печи тай замерзаю. Цілому селови шию та прьиду тай пальці ми деревіют. Очи ми вже скаправіли. Та ще кілька я зашию, аби душу погодурати — нема грейціря на топлывце. Та я свому синові всю свою крішку дала, лиш собі один кут лишила, а він навіть до мене раз на місяць не подивит си. Аби увійшов та: бісе ци чорте, шо ти дієш!? Ні тай ні!

— Але зпід церькови красти? Таже ваші гони, жінко, вже не довгі та памстайте і на тот бік, аби сте шо принесли. Ви стара жінка, та я кажу, аби вас не замикати, ані бити, лишень дасте лева на церькову тай йдіт собі з Богом, а більше аби я не чув за ніяку крадіжку, — судив вїйт.

Романиха кинула ся як опарена.

— Ой, віточку, та я вмру та не буду лева мати! Де мині лева, де, де, де?!

— Мус! — була відповідь.

Радні мовчали. Чули, що баба дуже бідув і знали, що лева не має. Але вкрала, що правда, то правда, тай ще зпід церкви! Вже мали гадку сказати, аби потрошки давала, по шістці, по дві, як почав говорити Петро Антонів.

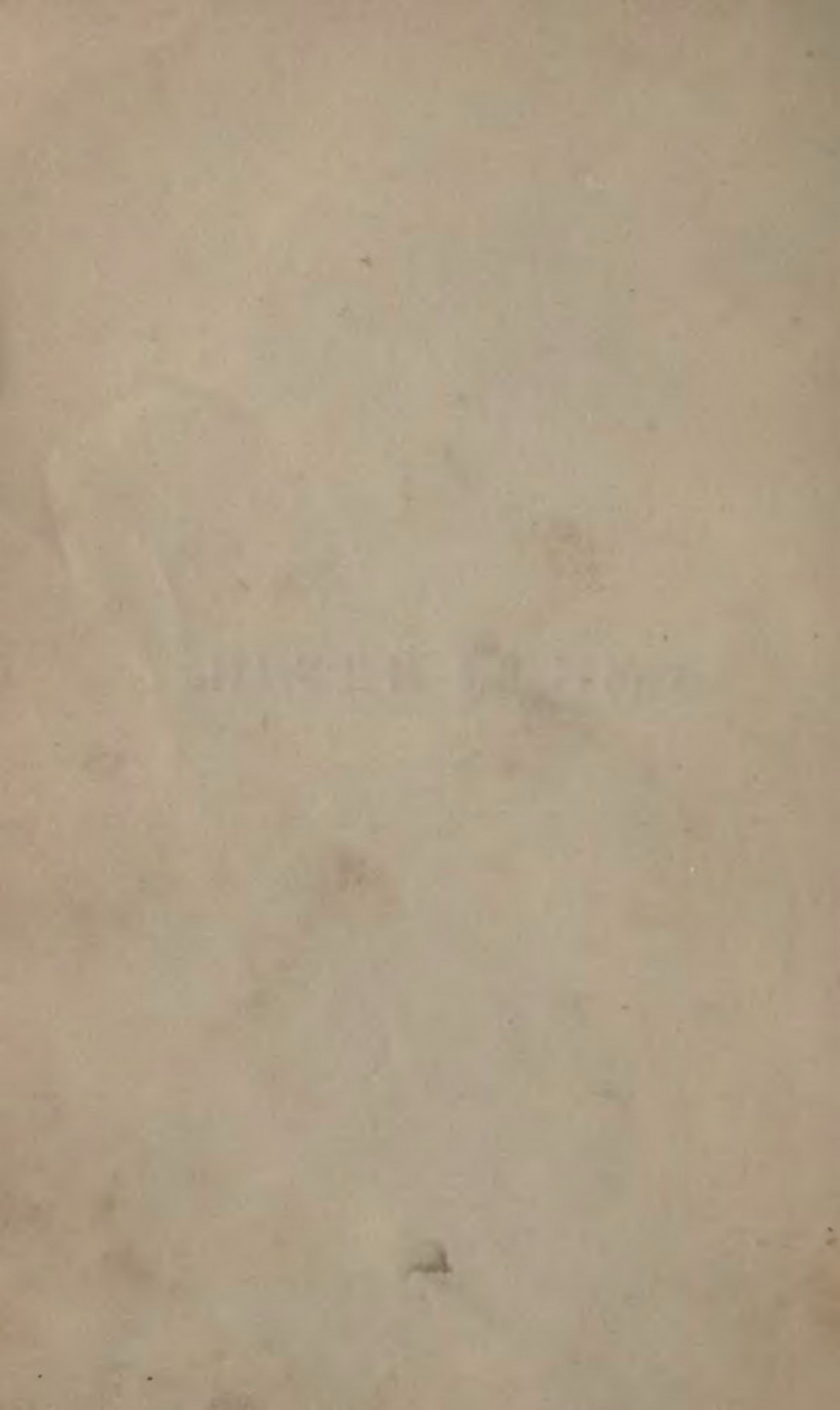
— Я бв, люде, казав, аби таку бідну одову не карати. Церькова відай си не загріє одовиним левом. Дес то вповідают, шо давно церькви западали си і робило си на тім місци озеро безконешне. Як би таких кервавих левів одовиних набрати та покласти в скарбону церковну, тай відай би жадна церькова не стримала сліз одовиних. Це відай би було не по правді. Та замісь аби церькова бабі дала, то ще ме від неї брати того студеного лева? Я якос був у баби за прьидивом. Вхожу, а в хаті студеніще, як у гаэдівські стайни. На опецку горит каганець такий, як зеренце пшениці, тай кілько всего вогню у хаті. Баба сидит та мне пальці як деревні. Я би казав, гаэди, аби ви не казали її платити того лева.

Війт злісно поглянув на Петра. Радним як коли би камінь із серця спав. Всі одним голосом заговорили, що не треба бабиного лева. І старий Іван сказав: а най Бог сохрани! Ще казали прикликати сина бабиного і старий Іван взяв його картати.

— Мой, мой, таже вона тебе на лані під корчем ховала та холоду шукала. Мой, таже вона тебе обпирала і облатувала і плакала, як ти до бранки йшов, а ти і віхтика соломи не кинеш? Ей, коби я був вітом, я би тебе на остатне вогниво скував! — проказував Іван.

З МІСТА ЙДУЧИ.

Перший :

— Лишень самого полотна зо пятьдесят звоїв по смерті лишило си. Такого богатиря пошукати. Хліб стояв від десіть років немолочений — там були маєтки! А кілька сума?! Таже небіщик рік від року продавав пару волів за штириста левів. Де та сума, де ті маєтки? Тай не знатв, хто тими грішми загрів си? — Прийшла смерть тай мус усе покидати!

— Бувало прийдемо до него колїдувати. Віколїдуем шо віколїдуем, а він віходить із хати тай: проше, братя, до хати, най вам файно подькиую за кольвдку. Входимо до хати, пообсажує за стів тай каже: приймати мете як є, бо як би я не одинокий, то жінка би якос прилагодила, а так най жінка з Богом спочивав на могилї, а ви вібачьийте. Тай сам нас приймав. Бувало понакладає такі хліби, як точила, та такі білі, як з фунтової муки. А солонини як унесе, то така як долоня завгрубшки. Такої сьогодні і в різничок не видко. Горівки вже кілько було, шоби вужі мали доста. То, бувало, пемо та їмо,

а він просит як на весілю: пийте, братя, як не стане, то ще принесу, напийте си у старого! Топемо та колідуємо старому:

...Будьже нам здоров, папе Максиме, в неділю,
В неділю рано дзелене вино сажене.
Віпнуєм тебе счъистьим, здоровем, в неділю,
В неділю рано дзелене вино сажене.
Чеспий, велипний, а в Бога вдъпний, в неділю...

— То як вже віколідуємо, а він пє порцію до нас тай слози обтирає. Як стара моя, каже, жила, то ви і її кольидку колідували, а тепер нема кому заколідувати тай старому сорочки віпрати. Я, каже, не знаю, у котрій кут головов ударити, де си притулити? То, знаєте, аж нам слози станут в очах, як він зачне за свою одинокість уповідати. Так ми сиділи нераз добрих три години у Максима. Бувало вже зберем си, а він не пускає. Є, каже, в мене і їсти і пити, як якис казав: і хліб і до хліба — та ще забавте си, бо безпешно, як умру, то в ці хаті не мете напивати си. Лиш мене, каже, припорпают, а мій Тимофій все пустит — шо до цвнтля. Я, каже, старий, аби брехати, а ви, молоді, мете жити та мете видіти. Тай, аді, так стало си, як небіщк віщував.

Другий :

— Якос паламариха на сапаню вповідала, шо він, небіщк, не любив до коршми заходити. Лиш, каже, раз або два рази в рік вперізував черес, клав у „злодійку“ пєтку тай гайда до коршми! Правда, шо не любив ходити до коршми, але вже як пішов, то сороки й ворони пилп — пив хто не хотів! А дес по опівночи вертав си до дому вже добре горівчийий. То, каже, усі сусіди знали, шо він іде до дому. Стане, бувало, на воротях у себе тай кричит: на сироти, на бідні запишу, а єму не дам, шо довкола мізни-

ного палца обмотати! Тай ішов собі на приспу. Як був пеней, то ніколи не входив до хати, ця зима, ця літо — все на приспі спав. Тай уповідають, що якеє нечисте прислювало си до него та мордувало на приспі. Стогне, стогне, як худобина, тай сфатит си з приспи та довкола хати біжит, біжит, та кричит: рабівники, злодії, шо мою працу розтегаєте!? Тай, бачу, хапав дручок та обгонив ціле господарство, як пес від якихос злодіїв. Диви си, а він знов на приспі дримає. Ого, вже за мінуту тай верещит, аж крізь вуха промикає ся: паршъику, а тяж мой, шо корову із колешні виводиш?! Та я тобі амінь зроблю! Тай знов літав як несповна розуму по тоці. То, казала паламариха, шо так цілу ніч божу ним носило та мордувало. Спит на приспі та крізь сон гукає: аді, аді, вже ліцтуют, вже біют печытки, вже па бубень вікликают! Відай воно правда, шо він ще із за-молоду купив собі щезника. Він і до худоби знав, таже корови у него по дійниці молока давали.

Третій:

— Якос незабавки, як Максим умер, та в мене хлопец заслаб. Гадаю собі: таже траба якогос ліку шукати! Умре, бідний сьвіте, тай ховай не знати з чим тай у чім? Тай пішов-сми до нашої брехунки, до Каспянихи. Якурат вона надійшла, примовила хлопцеви тай, як то знаєте, пошта — сіла тай розповідає. Ходит по селі та все знає, шо де дїв си. Тай уповідав жінці, шо, каже, тижнем перед смертев та був у мене Максим. Слухаю і я. Ще відай, каже, і на день не займало си, як прийшов. Вчула я, шо хтос дверима ринув тай сфатялам си, кажу, певне до родів. Дивлю си, а то старий Максим. Тв, бабо, дес каже і небіщк, ще спиш, а то вже днина. Ей де, каже, днина! Сїв він на лаві тай такій обміненій сидит, шо аж. Тв, каже небіщк,

якас брехунка та дай мені розвезок на сон. Саме, каже, в опівноччї приснило ся мені, що дес я віхожу з хати на двір, а то сполудня така чорна хмара, що аж сина краями! Гадаю собі: ото зараз упалит град, бадю, бадю, піде хліб у нївець! Тай пішов ем до хати, винїс кочергу тай лопату тай склав навхрест. Та лиш я склав навхрест, дивлю ся, а то зпід вугла вода просїкав ся. Став я тай дивую ся. Е, та бо то зпід другого, зпід третього, ба й зпід усіх нори пустили! Дес я збояв ся. Глигнув ем на тік, а там такі нори грают, як на сїножьбгах. Дес я побіг за рускалем, дес я спускаю ту воду в став, дес та вода сноши підмулює, колешні підмиває. Відквдаю дес сноши тай аж упрів ем — тай пробу-дв ем ся. Ти якас, каже, брехунка, та розвези мені цес сон, що воно має бути з тими норами? Тай, каже Касьяинха, що я ему сказала, то сказала, але він у тиждень тай умер. Тота відьма помогла таке Максимовп, як мому хлопцеви. Але кобих її лице уздрів, тай бих перевалив як суку! І гроші взяла і горівку пила, а хлопец до трьох день тай на лаві!

Перший :

— Знак тому, що був віщуя, бо все сповнило ся, як віщував. На его подвірю якурат можут тепер норы грати! Анї хліба в оденках, анї худоби, все Тимофій носпродував. Пішло маєство як за водою.

Другий :

— Коли бо, ввидите, за життя він не злюбив сина тай слова доброго ему не сказав, а син як дїрвав ся до маєтку тай таке понаплїтував, що ніхто тому кінца не найде. Банки, якіє векслї, Жиди і всьика нужда. Пропадає на нпв. Тай кобисте знали, що Тимофій і не пє, лиш так му все з рук паде якоє. Бог знає...

Третій :

— Але ци сте чули, яку Тимофій мав патороч із жінков? Та, бачу, вже її добивав. Дес ще з осени з'їхала комісія з банку до него тай каже: або гроші або пускаєм маєток на вікликанє. Звертів си, звертів си, тай до жіночої пайки. Дурна жінка бери та підивши си у нотаруша та дай свій ґрунт продати. Ніби дістала якис тот вексіль, вповідают люде, але тепер і тот вексіль боками лізе.

Першій :

— Ой правда, шо дурна! Друга жінка, тай дїтній нема... Та най би чоловікови яка примха стала си тай шуруй, бабо, попід чужі плоти. Та-же дїти від першої зараз би нагнали. Тай шукай, бабо, права не знати де і з чим?

Другий :

— То вона, бачу, дала тот вексіль братови, а тепер приходит речинец платити тай дотискают. Та тепер там у хаті таке покаяніє, шоби птаха не сіла на хату. Як дізнав си, шо вексіль вже у місті, та як прилетїв з міста, то й конї не розпрьигав, але влетїв до хати та до жінки.

— А вексіль де? — каже.

— Ой, я дала братови.

— То в тебе брат чоловік, ци я? — Та, бачу бив, бив, аж ребра поломив. Як учув, тай розум стратив.

— Клади, каже, голову на поріг, най рубаю : ти підеш свру землю їсти, я на шибеницу, а дїти Жидам воду носити!

А вона, бачу, молила та просила.

— Ой, каже, чоловіче, коби я з тобов мала хоть одну дитвну, а найже тобі шо стане си тай я піду попід чужі вугли кукати?

— Меш, каже, кукати, як глуха зазуля, заки ти у гріб не зажену. — Тай львигли отак спати, він з краю, а вона від стіни. Шо години, бачу, вставав та бив. Кажут, шо болото зробив з жінки. А рано вона хотіла втечи, але їмив та привезав та місив обцасами, як у глину. Най Бог боронит від такого!

Третий :

— Здурів чоловік тай решта! Таже він рано відвезав її тай казав, аби файно вбрала си, бо підут на храм. Тай поволочив, кальвін, таку збиту на друге село. Але вповідали люде, шо на храму вона скинула кінтарь, а сорочка кервависька! Обступили її жінки та питали, шо то ї таке? А вона бідна в плач! Всі храмові іззирают си як на чудо. А Тимофій, бачу, встав ізза стола тай: жінко, каже, марш до дому! Та так вони похрамували. Як вертали до дому, то лиш один Бог знає!

Перший :

— Гет люде падут у долину так, як би їх хто трутив у бульбову.

Другий :

— Таки небіщик Максим шос знав до себе. Адї, нори знорили і єго маєство і невістці нори по плечах просїкают...

Третий :

— Таке знав, як і ми. А ніби так не пішли усі господарства? лиш Максимове? Адї, ваш тато ще мав ґрунт і воли, а ви вже зарібний чоловік.

Другий :

— Та мав, але де тому кра-ай! Де, де, де-е!

— От якос ми добили си до села. Рот ба сеї, ба тої — балу та балу, а ноги сараки йдут. А ви завтра де йдете?

Перший:

— Та до двора!

Другий:

— А я до того паршивого Срулика, бодай
єго шлях трафив. Ще від літа винен.

Третій:

— А я до ксьондза.

ПІДПИС.

Мала Доця ходила лавою поза плечі газдів, що писали коло довгого стола свої імена. Кождий зі взору. Грубими руками оті писарі обходили з кожного боку, відки би найліише їм почати. Грудьми притискали так до стола, що аж скрипів. Наука йшла тихонько, лишень чути було млясканя губів, як газди мочьили луфко в роті. А білявенька Доця заглядала до кожного, чи добре пише.

— Доцю, ня, а подиви си, як воно вигльидає?

— Ще чепірнате, таке як нечисане повісмо, ще пишїт.

І газда пхав олівце в рот і зачинав знов писати.

— Ануж ко глипни на мое, бо я вже єго чешу другий вечір, аж нї груди больи. Ану читай, шо я написав.

— Павло Лазиренко.

— Якурат я. Та так воно там стоїт, шо кождий пізнаєт?

— Хто вчений тай кождий.

І Павло почервонїв із утїхи і оглядав карточку з усіх боків.

— Ануж ко я ще раз 6го вінишу
І нахилив ся і слинив олівце.

Доця якомь дуже поважно ходила поза плечі
газдів, її мама дивила ся в печи і утихомвряла
хлопців, аби не верещали, бо вуйки позмилюють
нумера.

На лаві сидів старий Яків Яримів і з вели-
ким вдоволенем дивив ся на оту науку. Врешті
не міг вдержати, аби не заговорити. Дві години
глядів із найбільшою увагою, а тепер не втерпів.

— Мой, газди, та лишіт трохи на завтра,
таже груди вам потріскают.

Газди підняли голови і як пришиблені ви-
глядали.

— Вішукав ем вам добро тай маєте мині по-
дъйкувати, а Доци маєте дарунок купити.

— Та хто вас на таке вгараїв?

— Біда мене на це нарадила.

— Яка біда?

— Викслі.

І старий Яків став розповідати вже сотний
раз, як то було.

— Таже всі знаєте, шо-м на горівку не
взяв землю по банках, бо би ні Бог скарав. Але
стара мене запхала.

— Як стара?

— Ви мой і молоді і вчыте си вижу письма
тай нічо не знаєте. Уходит з комори тай каже:
мой, старий, таже муки нема лиш зо дві мисчині
в міху. А я подумав, подумав тай гай до міста
писати си на сотку до заволічкового банку.

— Прийшов я, знаєте, до того банку і кажу,
шо так і так: не стало хліба межи діти тай про-
шу, пане, вашої ласки тай божої позичити сотку.

— Грунт маеш?

— Є, пане, таже без ґрунту сьогодні ніхто
не даст.

— А стоїт на тобі?

— На мині.

— Табула чиста?

— Гет все чисто.

— Довги маєш?

— Та дес межи Жидамц є не такий то довг, лиш струп. Та вже за цу сотку і хліба межи діти кину і Жидам рот заткаю.

— То принеси аркушок і аністрат тай пі- деш на посїдзенє.

— Та коли прийти на то посїдзенє?

— Говори до мужика, тебе на посїдзенє пе траба, лиш паперів.

— Вібачьийте мені, пані, бо я не порозумів а папері аді гездн. Тай вітьиг з пазухи тай по- дав. Там кажу дес є все, бо я то до купки все складаю, всі письма. Я, видите, тому не розумію нічо та все тото разом тримаю. Перебрав він, найшов шо до него тай каже: за тиждень прийди.

— Ходив я зо три рази, аж каже нарешті, шо є гроші хвалені.

— А вмієш, старий, писати?

— Ей, де пане! У школі мене не вчили, у воську не був єм тай-сми цалком сліпий.

— То мусиш підписувати си у нотаря.

— Я, прошу, покладу знак своєв руков, аді хрестик, а ви підписіт...

— Не можна, каже, на вексельх хрестів класти...

— А я в гадках став. Це як озмут упіс, як процент наперед відберут, як нотаревн за- платю тай того капітану мало шо мині лишит си.

— Звертїв я си по місті за ручителями тай надібаю шевца, отого злодюгу Ляпчінцкого. Воно, біда, все никав по місті. Став я тай розказую за свою біду.

— Хлоп, каже, все дурний, гниє цілу зиму тай би не навчив си навіть своє порекло на пи- сьмі покласти.

— А хоть ти злодюга вічна і помийник живдівський, але слова добрі мавш, погадав єм собі тай побіг далі.

— Привів ручителів, підписале-м си у нотаря, але з сотки тринацять левів обірвали.

— Несу я ті гроші до дому, а тот швец мнї з голови не вілазит. Злодій то злодій, але слушні слова говорит. Адї рвут шкіру, здоймают як з вола. Сотку нїбєс узьив, а до дому шо несеш?

На сїм місци все Яків плював і тєпер плюнув.

— Кождий хоче від руки, кождий хоче дурнички, а то бо вже так стало тїсно, шо раз тїсно.

— Поклав єми гроші у скрїню, а сам до Доці. Тв, Доцько, дїда навчи підписати наєно, най дїд панам горло не напихає, бо воно напхане. Я волїю тобі плахтиночку купити...

— Тай навчила тайєте по селі перечули, тайєте з дїда насьміхали єи. Але прийшло до крутого, треба виєслї підписувати, а ви за дїдом до Доці. Я вам дорогу показав, шо вже не мєте гроші утрачєти.

— Та вже не мємо — відповідали гязди — та маємо вам подькиувати тай Доци, нашї навчительці.

— Але маєте всї ї по дарункови принєсти.

— Таже певне...

Доцька сидїла на печи і дуже тїшила єя і мама її усьміхала єя.

Л И С Т.

ПОЛІГЯЧНИМ АРЕШТАНТАМ МУЖИКАМ НА СЪВЯТІЙ ВЕЧІР.

У хаті було так ясно, що баба Грициха виділа кожний палець Іванків, де він до стіни при-тулив ся.

Сонце спускало ся насамперед на ліс, що стояв на горі перед хатою, на його галузю ли-шало всі свої дорогі каміні блискучі, а ліс бив проміннями у вікна хати.

І таких їх було багато в хаті, що баба ви-діла кождіськвий палець Іванів на стіні.

— Мой, Іване, аби я тебе не виділа більше на лаві! Аді, шо ти із стін поробив. По землі собі бігай.

Іванко бігав від порога до стола та возив на нитці колісцятко від ниток тай казав бабі:

— Не бійте сп, я вже, бігме, не буду.

Коло баби на печи сиділа маленька Марійка з заплетеною кісочкою як мишачий хвостик.

— Боже, Боже, як народови тісно стало жити, а як сьвита надійдуть тай нарід таки ве-селит си — гадкувала собі баба.

Лице зморщене, сині губи, сухі руки, сивий волос — отака баба.

— Ба, вуйко Василь ідут до нас із Нико-лов Сименовим, із тим шо в школах він си вчить.

— Тікай із землі, біжи д бабі на піч!

До хати увійшов Василь із школярем.

— А в вас, мамо, на печи різдво? Вінчую вас сьвітєм, здоровєм, абисте ще прожили межки нами — віншував син мамі тай цілував в руку.

— Ой, синку, мнї різдво не в голові! Я, дитинко, всі дни оплакую і сьвітю і будень — казала баба тай сльози в очах показали ся.

— А я прийшов письмо від Федора прочитати, бо вчєра на пошті прийшло. Семенів, адї, прочитає.

— Та шо приписує, дужий він, ци слабує?

Василь витягнув лист із череса, подав школяреви, а сей взяв читати.

„Коханий мій брате Василю і ви мамо.

Клопьяю си до вас на різдво і вінчую вас на ці сьвита. Заколїдував бим вам кольидку з кременалу, але бою си, шо вітер мою кольиду у лісі стратит тай під ваші вікна не привіє“.

Стара мама обсипала ся слїзми, а Василь мовчав.

„Тут арештанти як заколїдують, то аж сирый мур розсипає си, аж ржа із іратів опадає. Як поведут голосом, то аж дозорці наслухають. А така кольида в неволи сумна та страшна! А собі то я в ночи гет чисто нагадав за кольиду. Як ще я хлопцем ходив колїдувати, як ви, мамо, мене у тата здовольили, абн пустили у колїду, а потім як ми парубками вже ходили із скрипков колїдувати. Бувало станемо як ліс під вікном. Колїдуємо, а скрипка плаче межки нами, як дитина. Ми ще дуще, а скрипка рівно плаче і ніколи ми її не могли переколїдувати. Адї, отепер чую як та скрипка плакала, таки гєзди плаче...“

— Ой, сину, сину, тотос діти осиротив — шептала баба.

„Але годинами, мамо, та так мнї у цих мурах страшно, шо не годен я сам на лужку“

лежъйти тай іду до другого, бо бих умер. Як собі нагадаю за Настю, шо вона через мене пішла в землю тай мині діти на нівец осиротила тай кров живцем із серца капає. А крізь ґрати видко звізди. А я на них дивлю си, як вони котре білші та менші за собов провадьи. І почытую собі на велику, шо це Настя, а на малі, шо це Марійка зараз за нев, а це Іванко, а це Василько..

— Ой, спнку, не бери ти собі такий великий туск до голови — крйкнула баба, як би осе Федір говорив до неї, а не писав.

„Тай все ми си привижує похорон Настин. Йдете ви, ідут діти за деревищем, ідут люде. А хоругвами вітер носит тай питає: а чоловік цеї жінки де подів си? А подерта хорогва ему все каже: в Станіславі, в кременалі!

— Ой, замурували ты, сину, у неволи — так зітхала баба.

„Я гадав, аби неправду корчувати, а то вони мене з корінєм вірвали, жінку вбили тай діти лишили на волю божу. Коби ти, брате Василю і ви, мамо, абисте за мої діти дбали. Аби їм голову у суботу змити, а в неділю білу сорочку аби дати. Аби вони чорні не ходили, аби їх пендза не їла. А найдуще, аби ви, мамо, на найменьшу Марійку позір дали. Аби воно, маленьке, не слинило сорочки та аби воно не плакало, бо слина у грудці си вжирає. Знаете, шо як сирота плаче то всі ангели плачут...

— Обчісую я твої діти шо суботи тай сорочки їм перу шо тижня тай пускаю старі слези за водою — відповідала баба.

„А ти брате, Василю, дбай за мої хлопці. Не пускай їх у мішку по дощевн ходити, але ти їм сардачинки поший. Навчи їх на розум, якби й я, а не пуств попід плоти. Зроби з них ґаздів тай

наказуй, аби свого тата тай маму не забували, бо їх тато не був лайдак, але своє право тримав...

— Ой, Федоре, не пустю я твої хлопці попід чужі плоти, але навчу їх як рідні — вже Василь казав.

„А ту ниву під ланом засійте пшеницев, бо то добра нива, недавно гнобна. Тай робіт так, аби моїм дітем кривди не було, бо я маю таку гадку, що відци я вже не годен вийти. Тай припшиїт до мене гет за все, що си дома діє?”

Клоньню си до тебе, брате, тай до вас, мамо, тай до дітпй моїх. *Федір*“.

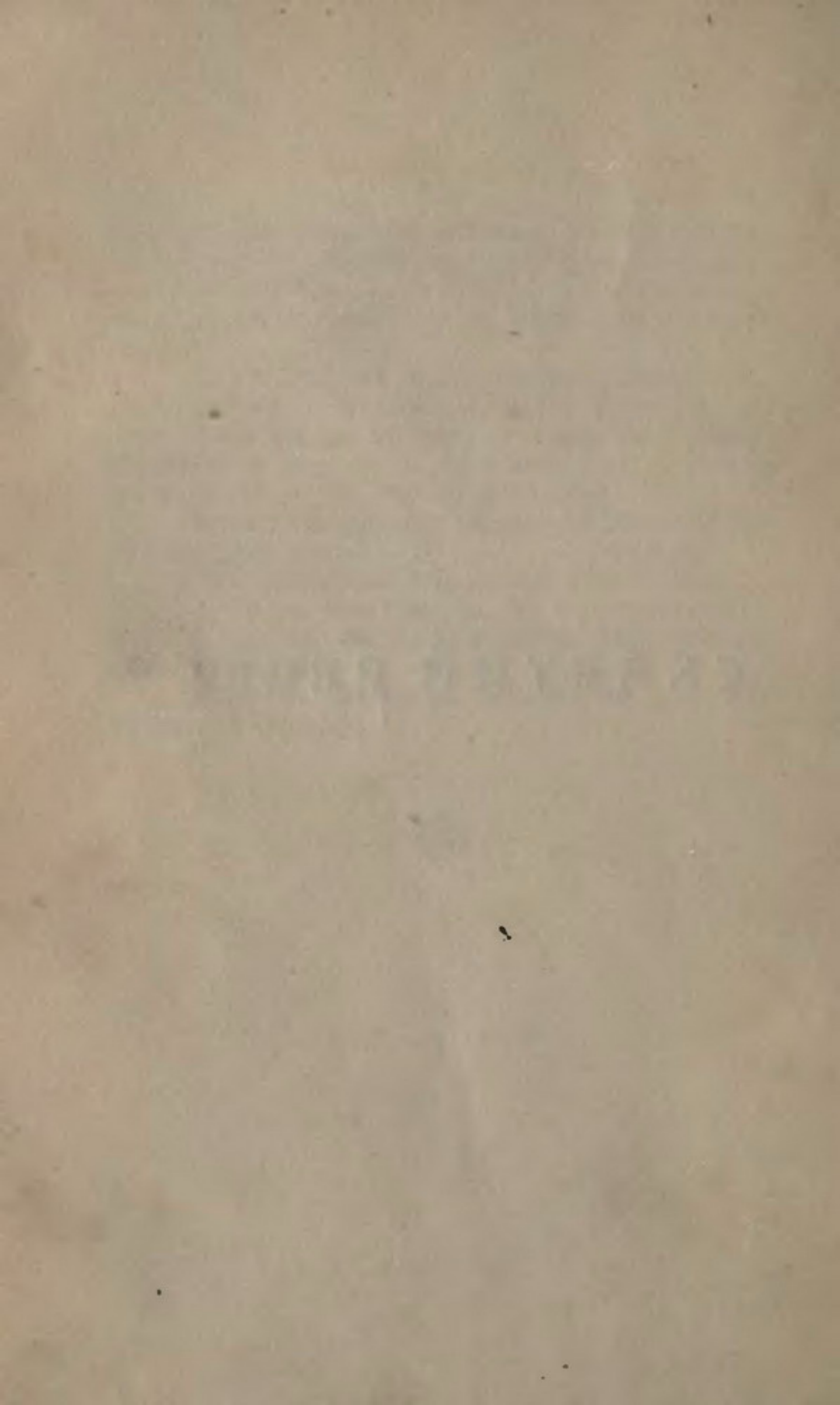
Баба ревно плакала, а обоє діти за нею.

— На ко тобі їрейцірь, на ко, але не плачь. Адї, чувш, шо дьидя каже, абис баби слухав, абис не пустував.

Казав осе Василь до Іванка тай дав йому новенький їрейцарь.

СВЯТЫЙ ВЕЧІР.

Свня як пуп сиділа на печі посеред купи дрантя і без ушину біла головою в стіну. На припічку сидів син бабин.

— А хоть би-м продав си, то топлива ні відки вам не дістану, а хоть би-м украв, тай імут. Сидіт на печі, обтулюйте си в лахмітя, як можете, тай тепла чекайте. У мене малі діти та внут, сарачьита, на морозі. Аді, приніс-сми вам хлїб тай горівки крішку тай білу драпку та обій-діт собі сьвьита по божому. А може ще люде вам шо внесут. Тай головов у стіни не бийте, бо нічо з них не вібте.

— Коли-ж бо я, сину, кількому морозови і такі студени не годна вітримати. То аж в самих кістках я мороз чую. А головов я в стіну бю, бо бим на місци задеревіла, як бим не біла.

— А ноги ніц не стухают?

— Ноги, синку, як коновки набреніли: анї їх пігнути, анї їх зібгати.

Показала ноги синї і блпсучі, як склянї бервена.

Я не годна ночи звочувати, такі ночи довгі, довгі, як коли би десїть на одну склав. Всї очинаші зговорю, все поперегадую від найменшої

дитини тай дня діждати си не можу. Тай так гірко сидіти самому у таким студенім вертеці.

— Та коби хоть Бог змилував си та муки вам довгої не дав тай лежі гнилої, аби вас борзо спрьитав.

— Ой, синку, я так тої смерти, як мами рідної, чекаю. В ночи то в кождий кут пролу-плюю очи, ци де з кута не привидит си, тай незабавки таки приходит. Але не привиджує си.

— Та смерть прийде, але коли. А конї стоя; гай, скиньте неранку та най на вас сорочку натягну.

— Я, дитинко, замерзну, як ти мене в білу сорочку вбереш. Я рада, шом цу на собі загріла тай, як якис казав, своїм нендзі рада, шом заплодила, бо все вкусит, то от як тепліще в шкіру.

— Ви вже розум вістаріли — таже не мете на різдво у такі нендзі сидіти!

Натягав на маму сорочку.

— Не далекі ваші гоци, кости як мечі із шкіри вілазьи, — коби борше.

— Тай я тото, синку, кажу, коби борше.

— Та сьвиткуйте здорові.

— Йди, йди, бо то панцка служба.

Дрожала на печи зі студени і головою в стїну била.

— Тото добру дитвну маю, тото ходит коло мене тай не забував. Ніколи не вствдав си, шо мама з торбов ходит. Благословю тьи, синку, на все добре.

І рукою благословила.

Легонечко ковтала головою в стїну, як би з радости, шо сина доброго мав.

— Славайсу.

— На віки слава.

— Я вам, бабо, солодкої пшениці тай тіста принесла, абвсте за мою Марію очинаш зговориш.

— Прости біг, небого, я зговорю очинаш за твою Марію.

Хрестила ся синими руками.

— Славайсу.

— На віки слава.

— Надніс-сми гезди трохи пирогів, а ви за мою першу очинаш вікажіт.

— Бо да-прости, Андрію, я вікажу за твою Катерину очинаш.

Шепотїла молитви.

— Славайсу.

— На віки слава.

— Я вам, бабко, рибки принесла, а ви за нашу маму поклони вібийте. В людий сьвито, а в нас, якби тіло ще на лаві лежьило, так плачемо. Ще того сьвіт-вечера вони нам вечерю лагодили.

— Я, сирїтки, віблю поклони за вашу маму.

Дївчина плачучи вийшла, а баба продувала порошок із печи і цілувала землю і поклони била.

Дуже багато мисочок люде поназносили.

Вечер ловив за очі і баби вже не було видко, лишень її молитви розходили ся з печи по хатї.

— — — — —
Галузя грушки шморгалo у вікна, а шибки даеленькотїли.

— Колїдуй минї, грушечко, колїдуй, бо ніхто минї цего вечера не заколїдує, такого великого вечера лиш ти бабі колїдуєш.

В руках держала флящину з горівкою.

— Я буду горівочку попивати, а ти минї файну кольидочку колїдуй тай мому синові, бо свої мамі не скидає си...

Пила.

— Якби не він, тайби ні аж на весні найшли, якби сопуха з печи аж на дорогу вдарила.

Пила.

— Аді, оцеї, грушечко, жіноцкої, шо каже :

Нова радість стала, яка не бувала,
Над вертепом звізда ясна світу засіяла.,

Дрантивим голосом цілу коляду відколядувала.

— Тепер увес мир, увес рід колідує і веселит ся, а я собі в грушечков, ми обі собі. А оцеї, грушечко, стародавньої мому Митрови :

Вінчую тебе щистьим здоровем, повій,
Повіяв вітер, похилив явір с-тихенька.

Верещала, як би в неї хто цаси дер.

— Оцеї мій старий любив колідувати. Видиш, старий, а я собі без тебе цю та гуляю тай колідую. Твоя грушечка зо мнов колідує. Ой, я вже в тобов ні, ой ні! Я не твоя вже газдиня...

Пшла.

— Ой, не твоя! Я собі без тебе раду дала, я собі торби пошила тай межі люди пішла. Як ем с торбов за твій поріг перестушила тай я вже не твоя газдиня, нема рихту.

Пшла.

— Але як сми вішла, Михайлику, перший раз с торбов на дорогу тай чулам, шос у гробі перевернув си, а мині від сонечка світого сором стало тай вернулам си до хати. Молитви старецкі говорила сми у твої хаті. Отаку-с газдиню лишив післі себе.

Пшла.

— А тепер мене, чоловіче, пси з усіх селів знають, а я їх твоєв паличков відгоню. Але-м тим жебраним хлібом сина згодувала. Він мамі їстки внесе, він сорочечку мамі на плечі патьггне, він мамі не скидає си. За него, старий, усі гріхи мавш мати прощені, за него одного. Бо за твою газдиню ти ласки в Бога не доступиш.

Напила ся.

— Алем, старий, п'яна, алем помийниця! Кобис нї тепер уздрів тай душа би ти си зрадувала. Але бис парив, але бис бив! Лиш за кіски та голову межи колїна — тай вези на двоє. Бий жебрачку та вона твою памнїть з торбов сьвітами рознесла! Бий як суку, бий, най вона тобі д'хатї дїдівських куснїв не волочит!

Випила решту.

— А припри-ж собі, мой, газдиню, лиш таки йми за кіски та отак оту старицу...

Гатила головою в стїну як скажена.

— Лиш таки отак, най креперув торба громацка.

У КОРЧМІ.

W. ROYALTY

Коло довгого стола сидів Іван тай Проць. Котили по столі завзяті слова і схиливши ся слухали, що стіл говорить. Нарікали тай пили. Проця жінка била, а Іван його вчив бути паном жінці.

„Ого, вже най того вола шлях трафит, що го корова бє! — казав Іван. Якби ні жінка мізинним палцем кинула, тай бих капурець зробив, на винне ялуко бих розпосочив! Мой, таже це покаянів на увес сьвіт, аби жінка лупила чоловіка як коня! Але я би її борзо спамньїтав, так бих спамньїтав, що би не памньїтала, куда ходит. Віострив би-м сокиру на точилі, тай бих руки по лікті обрубав. Лиш раз, два, тай руки гаравус!“ Сказав оце Іван, тай здоймив руки в гору, як коли би мав гадку злетіти. Подав голову в зад, очи впялив у Проця та чекав, що Проць йому скаже.

Проць помахував головою тай нічого, сирота, не казав, бо що мав казати, коли все правда.

„Мой, ти паршьику, не телепай си над книжков як шпбеник на грабку, але давай, брьи, горівки. Я платю, а ти давай, бо мій кременал,

а твоя смерть! Не гиндлюй зо мною, але сип тої браги..." — казав Проць тай бив кулаком у стіл.

Жид сьміяв ся, наливаючи горівку. Газди стали пити. Нахилювали ся до себе і відхилювали ся, якби дві галузці, що ними легенький вітер колише.

"Та гадавш — казав Іван — шо бих чикав на шандарів, аби ні брали? Лиш бих руки обрубав, тай сардак на себе тай на мелдунок. Встид за встид, але би-м сказав панам, шо ні жінка була, а я руки обтыв. Може би-м яку днину посидів, а може бих і годину не пацив..."

По сім слові пили горівку. Так гірко пили як кров, кров свою — так кривили ся.

"Процю, брате, — видиш, пємо горівку, ти мене чьистувш, але пємо свою працу, свою кєрвавцу. Кров свою пємо, Жидам бєнькарти годуємо. Але радю тобі, щире тебе наказую, припри собі жінку, най вона до тебе руки не протыгає. Мой, таже ти сьміхом став по селу, жінка бє та духу наслухав, а ти газдов мавш бути?! Я би таку жінку дзумбелав та в ступу бих запрыгав та каньчук дротынный з кливка бих до неї стыгав!"

Іван виймив гроші і хотів собі заплатити горівки, але Проць змів гроші на землю, бо дуже розсердив ся.

"Іванку, чьо мене, бры, пореш без ножа? Я маю охоту тебе зачьистувати, бо ти мене, як якиє казав, як мама рідна на добре радиш. Не тичь мині грошый, але пий."

Тай знов пили.

"Або говори з нев по добру! Як прийдеш до дому, тай кажи жінці так: Мой, жінко, де ти мині прицьгала? Ци на сьмітю, ци в церькові? Ци рабін нас вінчыив, ци ксьондз слюб давав? Ти до мене руки протыгавш, а я ручки втиу. Адї, внеси столец тай сокиру, тай мемо рахувати св... Так ти її заповідай, та може напудиш..."

„Іванку! Ти, небоже, мої жінки не знавш. Таже вона така тверда на серце, шо би ката не збояла си. Я чьисом хочу ї дати огрозу, але вона, шо має під руками, та як ні впоре! Аби ї дохторі так по смерти пороли!

„Ти марнотрате — каже — ти шо видиш, та до коршми тьгнеш, та ще мене хочь збиткувати?!“

„Але кажу ти, шо я такий від неї битий, такий парений, шо прийде ми си від хати йти. Але кажу, може ї Бог руки без мене усушит, може я допросю си цего у Бога...“

„Чикай на Бога, чикай, дурний, а вона ме бити, аж на вітер здоймати. О, вже ти такий їазда свої жінці, як вербовий заніз у ярмі. Плюнути не варт на такого їазду!

Проць закашляв ся, аж посинів. Іван поклав оба кулаки в зуби тай гриз. Потім скреготав зубами на всю коршму.

„А суда-ж, арендарю. Мой, Жиде, ти вчена голова та тому з нас шкіру лупиш; скажи мнї, ци в такий паруїграф, аби жінка чоловіка біла? Ци в такий рихт? Ти читавш у книжках, аж скаправів ес, то дес там воно повинно найти си. Як цісарь такий паруїграф написав, най я знаю. Бо як цісарь таке право відав, то най моя та-кож мене бє. Руки складу навхрест, а вона най бучкує. Як право цісарске, то має бути цісарске!“

Жид казав, шо такого права не дочитав ся. А Процєви казав, шо повинен йти до дому, бо жінка буде сварити.

Проць плюнув, пролупив очи і довго дивив ся на Жиде. Хотїв сварити, але обміркував ся тай встав з лави.

Ідучи до дому горланив на ціле село:

„Коли-ж бо не боїт си, шо сине за ніхтем, не боїт си...“

„Але я руки обітну, як вербу підчімхаю!
А це-ж куда? Як првійшла, то був бузьок на хаті,
а тепер? Де, де тому край?“

Чути було, як Проць приспівував: „Де, де-е, та де тому край...?“

Як доходив до хати, то замовкав, а на воротях гет загих.

П О Б О Ж Н А .

Семен та Семениха прийшли з церкви тай обідали — мачали студену кулешу у сметану. Чоловік їв, аж очі вилазили, а жінка почтиво їла. Раз по раз втирала ся рукавом, бо чоловік кидав на неї цяточками слини. Таку мав натуру, що цмакав і пускав слиною як піском у очі.

„Не можеш ту башту трохи приперти, не мож хліба ззісти...“

Семен їв і не приправ башти. Трохи його жінка вколола отим словом, але він возив далі сметану з миски.

„Чмакав як штири свини. Боже, Боже, таку мавш їамбу нехарাপутну, як у старої конини.“

Семен іще мовчав. Трохи був і винен, а по друге хотів добре попоїсти. Врешті встав і перехрестив ся. Вийшов на двір, дав свиням пити і вернув ся, аби лягати.

„Адї, насадив си, тай льигає як колода, ануко, ци він вікаже де носа? Гниє отак кожного сьвіта тай недїлі.“

„Чьо ти собі їудза зо мнов шукаєш? Як я тобі завезу їудз, то ти єго не роз'єжиш, я тобі дам їудза!“

„Я би тебе шо неділі живого кусала.“

„Коби то свиня мала роги...“

„Стоїт у церькві як баран недорізаний. Інші газди як газди; а він такий зателепаний, як колера. Мині аж лице лупав си за такого газду.“

„Ото, бідна головко, тай втратю царство небесне! Нагаруй си цілий тиждень, та ще у церькові гаптах стій! Стій уже ти за мене, а я і так божого слова віслухаю“.

„Ой, вже ти слухавш слова божого. Одного лумера не знаєш, шо ксьондз казав на казаню. Станеш насеред церькви як сновида. Диви си, а очи вже пішли у стовбір, диви си, а рот вже розхилив си як ворота, диви си, а слина тече вже в рота. А я дивлю си, тай земля підо мнов горит зі встиду!“

„Уступи си від мене ти, побожна, най я трохи очи прижмурю. Тобі однако молоти, а я ледви тлівний.“

„Бо не стій у церькві як слуп. Лиш ксьонда стане з книжки читати, а ти вже очи віпулнш як цибулі. Тай махавш головов як конина на сонце, тай пускавш нитки слини як павук такі тоненькі — лиш шо не захаркотиш у церькві. А моя мама казали, шо то нечисте закрадає си, та чоловіка на сон ломит, аби божого слова не слухав. А коло тебе нема Бога, ой, бігме, нема!“

„Агій на тебе, таже най твої голови дідько причепит си, не мої! Ото побожна!? Мой, та ти написала си у яке архиримске браство та гадавш, шо-с вже съвита? Та я тобі так шкіру спишу як у книжці, такими синими рьндами... Зійшли си газдині у браство! Ніхто такого не чув тай не видів. Одна мала дитину дівков, друга одовов, трета найшла собі без чоловіка — самі порьидні газдині зійшли си. Та якби вас тоті черці знали, шо ви за чильдинка, та вони би вас буком з церькови! Адї, які мині побожні,

лиш фоста на заді хибує! Книжки читают, образи купують, таки живі до раю!“

Семениха аж заплакала, аж затремтіла.

„То було ні не брати, як мала-м дитину! Ото-м собі долю напирала. Таже за тебе була би й сука не пішла, за такого вола невмиваного! Ще моли си Богу, шо-м собі сьвіт з тобов завзала, бо був би-с ходив отак до гробної дошки.

„Бо-м був дурний, злакомив си на поле, тай відьму взяв до хати. Я би тепер і свого додав, коби си відчепити!“

„Ой, не відчепиш си! Я знаю, ти би хотів ще другу взяти з полем, але не бі си, мене доїш і не дібш. Я таки буду жити, таки мусиш на ні дивити си тай решта!“

„Та жий, поки сьвіта та сонца...“

„Тай до браства буду ходити, тай шо ми зробиш!“

„О вже ти в тім брастві не будеш, хиба би мене не було! Я ті книжки пошпурью, а тебе приважу. Вже ти мині не будеш приносити розуму від черців...“

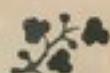
„Ой, буду, буду тай вже!“

„А відчепи си від мене, бо як озму яке лихо тай перевалю!“

„Мамко, мамко, то-с ні дала за кальвіна, тото-с ми сьвіт завзала! Адї, в недїлю бере си бити!“

„Адї, адї, мой, а тож я розчинав сварку? Та міркуйте собі, шо це за побожна? Ей, небого, коли ти так, то я тобі трохи прикоротаю, я тобі писочок трохи припру. Таже через цу побожну траба би хату покидати! Спи біда, але буду бити!“

Семениха втікала на двір, але чоловік ймав у сїнях і бив. Мусїв бити.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs and is too light to transcribe accurately.

ВИВОДИЛИ З СЕЛА.

Над заходом червона хмара закаменїла. Довкола неї заря обкинула свої біляві пасма і подобала та хмара на закервавлену голову якогось сьвятого. Ізза тої голови промикали ся лучі сонця.

На подвірю стояла гурма людей. Від заходу било на них сьвітло, як від червоного каміня — тверде і стале. З хорім іще спало ся багато народу. Як від умерлого — такі смутні виходили.

За людьми вийшов молоденький парубок із обстриженою головою. Всї на него дивили ся. Здавало ся їм, що та голова, що тепер буяла у кервавїм сьвітлі, та має впасти з пліч — десь далеко на цїсарську дорогу. В чужих краях, десь аж під сонцем впаде на дорогу та буде валяти ся. Мама стояла на порозї.

„Ти вже идеш, синку?“

„Йду, мамо.“

„А ти-ж на кого нас покидавш?“

Жінки заплакали, сестри руки заломали, а мама була головою до одвірка.

Підійшов до сина тато.

„Сїдаймо, синку, на фіру, бо колїю спїзнимо.“

„Ще цу ніч переначуй у мене, синку. Я тебе так гірко пістувала, дула-м на тьби як на рану... Я тебе разом з сонцем вірідю і плакати не буду. Переначуй, переначуй, дитинко!“

Взяла сина за рукави тай повела до хати. Мир подав ся д воротям. Незабавки вийшла мама з сином. Твар мала бліду як крейда.

„Синку, — питає ся тато — а мині хто, небоже, кукурудзки вісапає?“

Хлопи заревіли. Тато впав головою на віз і тряс ся як лист.

„Гай, ходім.“

Мама не пускала.

„Николайку, та не йди бо! Та заки ти обернеш ся, то пороги в хаті поскривлюють ся, то вугли погниють. Мене не застанеш уже і відай сам не прийдеш.“

Ймила сина за ноги.

„Воліла бих тьби на лаву лагодити!“

Пішли. Хто стояв коло воріт, то йшов рекрута відводити.

Переходили ліс. Листя устелило дорогу. По-загинало ся у мідяні човенця, аби з водою осїнною поплисти у ту дорогу за рекрутом. Ліс переймав голос мамин, ніс його у поле, клав на межі, аби знало, що як весна утворить ся, то Николай на нїм вже не буде орати.

За лісом стали в поли. Рекрут взяв ся прощати з селом:

„Бувайте здорові і свої і чужі. Як чим докорив єм, то забудьте, але благословіт у дилеку дорогу.“

Всі покидали капелюхи.

„Повертай ся здоровий назад та не забавльий си.“

Син з татом сїли на фіру. Мама ймила ся руками за колесо.

„Синку, озми мене з собов. А ні, то буду полем бічи направці тай тебе здогоню.“

„Люди добрі, озміт ко жінку, бо руки собі поломит.“

Люди силоміць відтягли від воза і держали. Фіра рушила.

„Йди здоров, Николаю!“ — кричала громада.

Тої ночі сидїла на подвірю стара мама та захриплим голосом заводила:

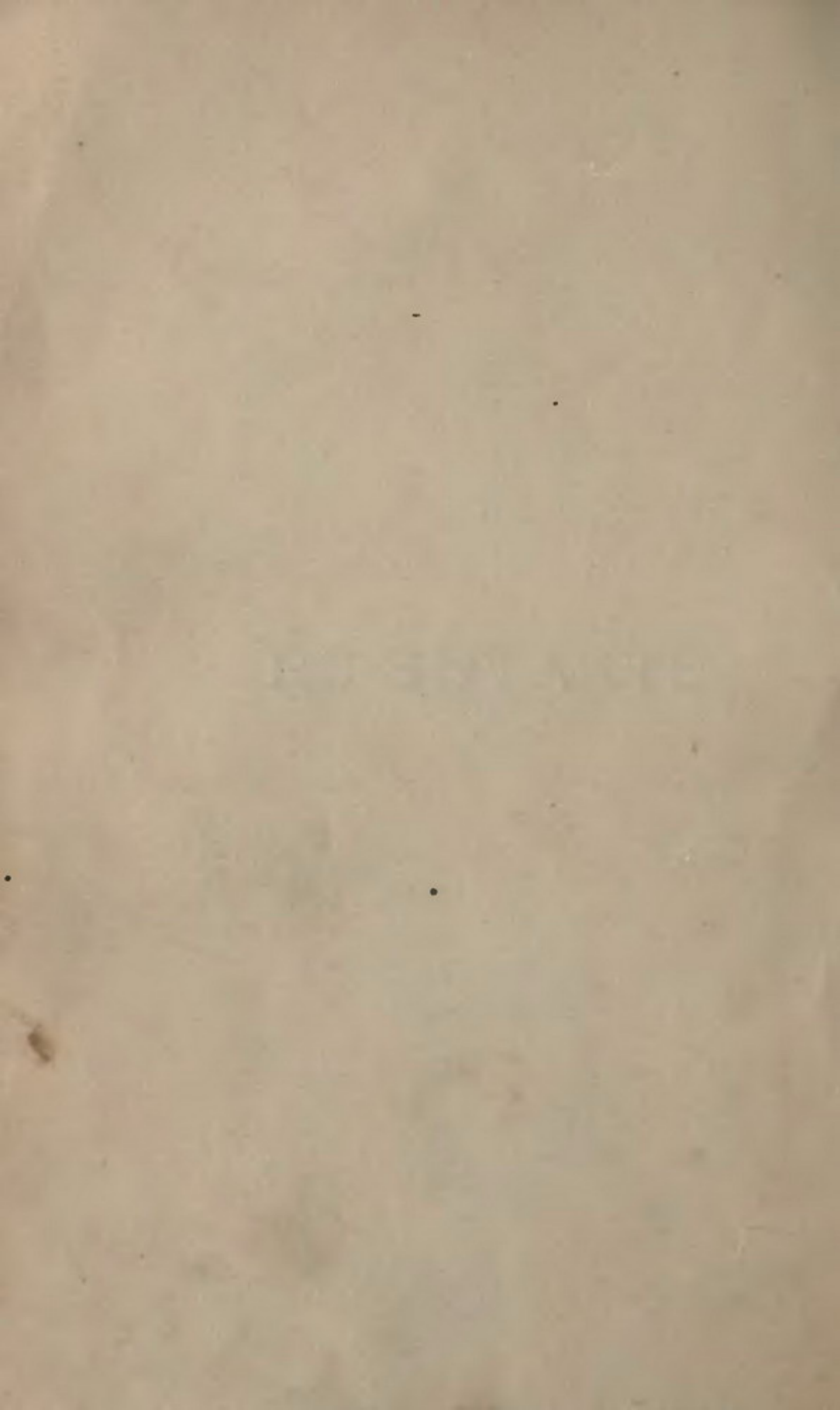
„Відки тебе візирати, де тебе шукати?!“

Доньки як зазулі до неї говорили.

Над ними розстелило ся осїнне склепінє небесне. Звізди мерехтіли як золоті чічки на гладкім, залізнім тоці.

СТРАТИВ СЯ.

Колія летіла у сьвіти. У кутку на лавці сидів мужик та плакав. Аби його ніхто не бачив, що плаче, то ховав голову у писану тайстру. Сльози падали як дощ. Як раптовий падали, що нараз пустить ся, тай незабавки уймає ся.

Твердий такт залізницї гатив у мужицьку душу як молотом.

„Та ще снів ми си недавно. Дес я беру воду з керницї, а він дес на самім сподї у такі подертї кожушпні, шо Господи! Тут, тут утопят си. Николайку, сивку, — дес я єму кажу — а ти-ж тут шо дїєш? А він минї вповідав:

„Ой, дьидю, не годен я у воську вібути.“

„Кажу я єму: терпи та науки бери си та чисто коло себе ходи. Тай адї, вже навчив си...“

Одна велика слеза покотила ся долів лицем тай впала на тайстру.

„Іду до него та знаю, шо вже го не застану. Але ци буде до кого вернути си? Бігла за мнов полем, кервавими слезами просила, аби ї взьяти. Ноги ї посинїли від снігу, верещила як несповна розуму. Але м нагнав конї тай прімкнув. Може де там серед поля вже домерзає... Було стару взьяти. А нам же тепер чого траба? Най гроші

йдут, най худоба з голоду гине! Таким трунам, як ми, та нащо нам? Торби най пошле та підемо просючи межі люди у то місто, що Николаєва могила у нїм буде.“

Притулив лице до шибки тай сльози по вікні сльивали.

„Ой, стара, тото-м діждали си на сивий волос вінка! Тото, небого, дес беш головов у стїни, тото до Бога ридавш!“

Старий схлинав як мала дитина. Плач і колїя відкпдали сивою головою як гарбузом. Сльози плили як вода з норн. Мужикови причув ся голос його старої, як воша біжить боса та просить, аби її взяв з собою. Але він конї батогом та батогом. Лиц зойк чути по полю, але далеко.

„Набезпешно вже і не застаю. Коби ще мене сирьитали разом з Циколов у могилу. Най би-м гнили разом, як вкуші не можемо жити. Най би над нами і пец не гавкнув на чужі сторонї, але най бих укуші були! Де-ж він сам буде в чужї чужиници!“

Колїя бігла сьвітами.

„А шкода, шо-с був уріє як дуб. Бувало, шо овме в руки, тай горит му у тих руках. Було одну втьити ще малому...“

Колїя добігала до великого міста.

Виходив із людьми. На улиці лишив ся сам. Мури, мури, а межі мурами дороги, а дорогамп тисячі сьвітил в один шиур понасилюванї. Сьвітло у шїтьмі потапало, дрожало. Ось, ось, впаде, і чорне пекло зробить ся.

Але сьвітила пускали корїє у шїтьму і не падали.

„Ой, Николаїку, кобих тьв хоть умерлого видїв. Вже і мїні, синку, тут буде аміні!“

Сїв під мур. Тайстру поклав на колїна. Сльози вже на неї не падали. Мури подавали ся один д одному, сьвітила сходили ся всі до купи

і грали барвою як дуга. Замкнули мужика, аби його добре оглянути, бо він з дуже далеких країв сюди завандрував. Став дощ накрапати. Ще гірше скулив ся, тай взяв ся молити.

„Матінко Христова, усім добрим людям ставш на поратунок. Николаю сьвітій...“ тай бив ся в груди.

Поліціяни надійшов тай справив до касарні.

„Пані вояк, а то тутечка умер Николай Чорний?“

„Він повісив си у вільхах за містом. Тепер лежить у трупарни. Ідїт цев вулицев у долину, а там хтос вам покаже.“

Вояк пішов дальше вартувати. Мужик лежав на улици тай стогнав. Як пролежав ся, то пішов улицею у долину. Ноги делькотїли як підвіяні і шпотали ся.

„Синку, синку, тай ти стратив си!... Скажи минї, синку, шо тебе у грїб загнало? Нашо ти душу стратив?! Ой, привезу я розрадочку мамі від тебе. Марне пропадем.“

У трупарни на великій білій плиті лежав Николай. Гарне волося пливало у крові. Вершок голови відпав як лупина. На животі був хрест, бо навхрест пороли та посшивали.

Тато припав на колїна у ногах Николая та молив ся. Цїлував ноги сина, бив головою у плиту.

„Ой, дитинко, ми тобі з мамов весїлє лагодили та музики наймали, а ти собі гет від нас пішов...“

Потім підніс трупа, обіймив за шию тай питав ся, як коли би радив ся.

„Скажи-ж минї, кілько служеб наймати, кілько на бідні роздати, аби тобі Бог грїха не писав?...“

Сльози падали на трупа та на білу студену плиту. Плачучи убрав сина на смерть. У біленьку мережану сорочку, у пояс вишиваний та

в кашелюх із павами його убрав. Писану тайстру поклав під голови, в головах поклав сьвічку, аби горіла за страчену душу.

Такий годен та гарний парубок у павах!
Лежав на студеній, мармуровій плиті та гейби
усьміхав ся до свого тата.

ЛЕСЕВА ФАМІЛІЯ.

Десь своїм звичаєм украв від жінки трохи ячменю і ніс до коршми. Не ніс, але біг до Жида, і все обзиравав ся.

„Ого, вже біжит з бахурами, бодайже-сте голови поломити! Коби забічи до коршми, бо як допаде, тай знов буде рейвах на ціле село“.

І побіг з мішком на плечах. Але жінка з хлопцями доганяла. Вже перед самою коршмою хапнула за мішок.

„Ой, не тікай, ой, не біжи, не розноси мою працу змежи дітій!“

„А ти, мерзб, знов хочеш робити веймірь на всі люди! Лице би-с мала!“

„Лица я ізза такого газди не мала, тай не буду мати! Давай мішок та пронадай. Анї, то будем тьв бити, буду тьв бити з дітьми насеред села! Най буде покаєніє на увес свіг! Давай!“

„Ти, стара льирво, та ци ти здуріла? Та я тебе і бахурів твоїх повішію!“

„Андрійку, синку, лиш по ногах, лиш по ногах, най вам хлібец по Жидах не розносят! Так бвайте, аби-сте ноги поломили. На калїку то ще заробимо, але на піяка ма не годні наробити!“

Вона говорила до своїх двох хлопців, що стояли з бучками і несміло дивилися на тата. Андрійко мав може десять років, а Іванко з вісім. Вони не сміли приступити і бити тата.

„Бий, Андрійку, я буду тримати за руки. Лиш по ногах, лиш по ногах!“

І вдарила Леся по лиці. Він поправив її ще ліпше, аж кров потекла. Тепер хлопці підбігли і почали валити бучками по ногах.

„Ліпше, синку, уваліт му ноги як псови, аби тьгав за собов!“

І плювала кровю і синіла, але тримала за руки.

Хлопці вже зважилися і підбігали як щенюки, і били по ногах, і відбігали, і знов били. Майже бавилися, майже сміялися.

З коршми вибігло кілька людей.

„Мой, таже цего ще ніхто не видів, відколи сьвіт! Аді, як біют, ще цыцка коло рота не обісхла. Покаянів на увес мир!“

Хлопці били як скажені, а Лесь і Лесиха стояли закамєнілі, покєрвавлені і не рушалися з місця.

„Мой-ня, хлопці, таже ви пірвете си коло дьиді...“

„Було брати довші буки, аби сте ліпше доцьгали...“

„Бійте по голові дьидю, у розум, у тімне...“

Отак викрєкував якийсь п'яний з перед коршми.

Лесь кинув мішок на землю і став як дурний. Він такого нападу ніколи не сподівався і не знав, що робити. Врешті ляг на землю і скинув кштар.

„Андрійку тай ти Іванку, йдіт тепєр бійте, я ані киню си. Ви ще малі та вам тьжко підбігати. Гай, бійте...“

Хлопці стояли подалік і дивно дивили ся на тата. Поволеньки покидали бучки і дивили ся на маму.

„Та чому їх не заставльиєш, аби билл, адї-м льиґ — бийте!“

Лесиха заревіла на все село.

„Шо я, люди, винна? Я бю си по ланах з дітьми на сухім хлібци, та шо я уторгаю, то він все до коршми віносить. Я, люди, не можу нічо заробити через него, бо не можу хати лишити. Таже він лишив нас без драночки у хаті. Шо залямит, тай до Жидів за горівку несе. Я не годна наробити і на діти і на Жидів. Най си дів, шо хоче, але я вже не годна...“

„Таж бийте, і палцем не кпнў!“

„Най тебе, чоловіче, Бог пібе, де ти нам вік пустив марне і діти осиротив! Та ти нас кілька набив ся, шо ми ніколи з свнців не віходимо, як воли з ярма. Таже я не можу горшечка у хаті затримати, бо все вібиваєш. А кілька я з дітьми начувала на морозі, а кілька ти лишень вікон набив ся? Нічо ти не кажу, най тьи Бог скарав за мене тай за діти! Ото-м собі долю в Бога вімолила... Люди, люди, не дивуйте ся, бо не знаєте.“

Взяла мішок на плечі тай поволікла ся до дому з дітьми як пришиблена курка.

Лесь лежав на землі і не рушив ся.

„Але піду до кременалу, на вічний кременал піду. Раз! Такого ніхто не чув тай не буде чути. Таке вістрою, шо земля здрігне ся!“

І лежав і свнстав завзято.

Лесиха повиносила все з хати до сусідів. На ніч лягла з дітьми спати в городі, у бурянах. Бояла ся п'яного Леса, шо в ночі прийде. Дітем постелила мішок і накрила кожухом. Сама чпїла над ними у сердачині.

„Діти, діти, що мемо робити? Тото-м вам постелила сьогодні на увес вік! І пімрете, та слави не збудете ся! Не годна я цего за вас відмолити...“

І плакала і наслухала, чи Лесь не вертав. Небо дрожало разом зі звіздами. Одна впала з неба. Лесиха перехрестила ся.

КАТРУСЯ.

Як Катруся приходила до пам'яті, то мама сідала коло неї і жалібно говорила.

„Катрусе, доки ти, небого, меш слабувати? Гроші минули си, других заробити не заробиш, хотьби-с і підвела си. А я повідносивала гроші по ворожках. Тай з того нема ніякої користи. Правда, ворожка угадала за все, як дома дів си, яка тобі біль, але корінь нічо не помагає. Віддай тобі таки нема виходу...“

Катруся лежала нерухомо. Водила сухонькою рукою по тварі. Сині нігті були як її сині очі і здавало ся, що по лиці вандрує багато синіх очей, дивних, блискучих. Всіма тими очима Катруся гляділа на маму і потакувала на її жалібну мову.

„Ой, нема, бідний сьвіте, нема. А дьндя гет зжурив си. Заходить у голову, чим тебе поховати, як умреш? Коли на тьї подивит си, тай чорніє з жури. Ми, Катрусю, гет з усеґо вішли. Муки на дні лиш трошки, зерна одного нема коло хати, тай зламаного іґрейціря нема. Якби-с умерла, тай би-м стали як серед води. Коби тьї Бог хоть до осени додержив... Ей, дівко, дівко, тото-с себе тай нас зневолила!“

Мама взяла Катрусю чесати.

„Ти так страшно гориш, та так кашляєш, що най Бог сохранив! Анї дранку натьвигнути на тебе, анї розчьпсати, анї вмити. Боже, Боже, як ми гіренько мучимо си. Просю Бога, аби-м половину тої муки на себе перебрала, тай не можу допросити си.“

Сльози мамині капали на Катрусине волося і пропадали як вода у піску.

„Шо то з тебе зробило си? Така-с була годна, така робітниця, шо на все село! Аж нам си душа радувала, гадали-м, шо нам лекше стане ізза тебе, а то, адї, яке лекше! Коби хоть шо їстки доброго, а то ми зав'єваємо на барабули, а ти таки гинеш. А трудно ходити вже по хагах за молоком, вже-м си кілька находила, шо тепер нема як лица вказувати.“

Мама заплітала косу.

„Не знати, нашо я квіток тобі накупувала? Увалвила-м два леви як у болото. Вже відай я тебе у ті квітки на смерть уберу...“

Заплакали.

„Ану-ко, дайте, я подивлю си на нвх.“

Мама дала Катрусині квітки синї, білі, зелені, червоні.

Катруся презирала їх, лице її слабо усміхало ся, а синї, білі, зелені, червоні блески бликали по обличю.

„Дай суда, борзенько, адї, дьидя йде та скаже, шо тобі ще у голові дівочтво.“

*

*

*

Катрусю покладали на віз, аби везти до лікаря. Мама плачучи підкладала їй подушку під голову.

„Бодай я вже не дочикав вас дохторувати! Коби-сте поздохали, то би-м раз поховав, тай збув си!“

Держав важки від однокінки і аж чупер собі микав зі злости.

„А ти, розпаднице, памньитай, шо як я гроші задурно по дохторях розсїю, тай ти амінь зроблю! Я тебе без дохтора поховаю, я тобі буду дохторь. А відки-ж я наберу на вас, на дохторі, на аптики та на дїдька рогатого?! Та мій мозиль не годен цьому вітримати, ой, не годен. Наймив єм фіру, та ліпше вже відвезти на могилу та вівернути тай збути си. Боже Боже, шо це мене найшло цеї днини! Ну, ганциго, кіпай тими безклубими боками!“

Потяг конину батогом тай виїхав за ворота.

На улиці Катруся цікаво розглядала ся. Від осени багато новин настало. Вуйко Семен загорював пліт, старий Николай пошив наново стодолу. Катруся забула і за сварку татову, так роздвлювала ся на всі боки.

По полю люди орали, сїяли. Жайворонки над ними співали. Чорна ріля розсинала ся під сонцем.

Катруся почервонїла і все собі гадала:

„Маю в Бозі надїю, шо підведу си, шо ще весни не стратю. Зараз таки найду собі роботу... Боже, Боже, найди мині лік!“

Цевна була, шо весни не стратить. Тато сидів на переді і довго мовчав. Врешті почав говорити.

„Адї, днинка як золото, а ти ходи по дохторях!“

Звернув ся до Катрусї.

„Скажи ти мині, дівко, шо я маю з тобов робити? Лежиш та лежиш, тай ні життя ні смертї. Я гроший набираю та набираю, тай все задурно! Коби-м знав, де тобі лік, тоби-м шукав,

а так, що я знаю? Коби с вже або суда або туд-да! І тобі ліпше, нам ліпше...“

Катруся плакала.

„То, небого, нема що плакати, лиш таки, що правда! Ти собі вмреш і гадки не мавш, ніби то не однако в землі гнити? Яке сьогодні легке житє, то ліпше вмерти та не капарити цілий вік по чужім поли! Вже-м гроший набрав, та ще на-беру на похорон, тай на старість Жиди з хати віженут. Ех, коби-м знав, що не буде тобі ліку, тай бих зараз завертав си до дому. Добро що то лишило би си на погріб.“

Катруся заходила ся від плачу і кашляла на все поле.

Тато витягнув з пазухи яболоко тай якось несьміливо подав донці. Ніколи він ще не давав їй ніяких лакітків.

„Не плачь, небого, я тобі не воріг. Я лиш кажу, аби задурно гроші не віднести, аби себе не скалічити тай аби тобі не помогло. Таже ти сама, дитинко, видиш, що нема відки. Я би тобі мізинного палця врубав тай би-м не жалував. Я за тебе маю у людий честь як за хлопца, бо-с робітница на все село. Синку, я на тебе дув як на пінку тай вижу, що вмреш. То видко очима, що тобі нема віходу. Ой, небого, небого, тото мемо бідити без тебе... Ой, будем та будем...“

Старий замовк.

„Ой, умру, умру, вже вижу, що минї нема віходу“ — шепотїла Катруся.

Вїзджали в місто.

*

*

*

Вертали до дому. Сусїд Николай також з ними.

„Він мині таке напів, що де, де, де-е-е! Мужикови до докторів не здало ходити. Коби, каже, багато молока пила та мнѣса якогос легкого аби поїдала, аби трунок собі вілагодила, аби хліба білого — де шо на сьвітї є, то загадав. Може воно у панстві помогло би, але у нашім станї то не поможе. Доста того, шо як він зачѣв почѣтувати, то я таки не дослухував до кінца. Ніби було би шо з того, шо я би віслухав? Най умирав так, як є. Най віпе тоті мидцини, шо-м узѣв з уптиці, та пай або віхорує си або як сама хоче...“

„А ви ж гадаєте — почав сусїд — шо докторї дают мужикови такий лїк як панови або Жидови? Бодай так здорови! Мужикови шо втене, вткне, тай спасай си. Ніби єму хоче си мужикови доброго лїку пошукати? З паном шо день то добрийдень, а з мужиком шо?“

„Коби то, уважѣте, кому порадити, а то наше якє? Поцулував у руку тай чикай, аж скажут гроші дати...“

„Найлїпше було візнати у старої Іванихи. Вона, бачу, пішла до докторя, тай як він зачѣв її шукати, то вона, єму навправці; ой, каже, панї докторь, дайте мині послїдний лїк. Я, каже, бідна баба, не маю ізза кого докторувати си, та дайте мині послїдний лїк. Докторь, бачу, відивив си на бабу тай каже: а ти відки знавш? Ой, каже баба, відки знаю, то знаю, але дайте мині таку рицинку на послїдний лїк. Як зачѣла, як зачѣла, тай дав і до сегодни ходит...“

„Коли ж бо не стало розуму запитати си. Ви гадаєте, шо то з паном так говорити, як вам си здає? Кажи раз, два, тай забирай си, шуруй!“

„Пішла баба з тов рицинков до аптиці. Дала аптикарєви, а сама, не бі си, мудра, дивит си, як він ме тот лїк вілагожувати. То вповідала, шо як собі капнув того лїку на долоню, тай наскрізь

руку перейшов. Але то лиш десь сотому удаст си такого ліку дістати. А мужикам лиш такий лік здалнвий, шо або суда або туда!“

„Ей, бідний сьвіте, шо я не розпитав баби, як воно треба того ліку просити! А так і гроші загубив, і нічо не поможе... Тото-м гідно зробив.“

„Та відай нема ваші дівці віходу. Адїт, як вона горит? Нема з неї так нічо як з отого листка, шо відчїмхнув си від дерева...“

„Ой, нема, нема і гроші пішли. Коби м був хоть Іванихи запитав...“

„Та то, видите, від чого лік. Аптикарь має свою аптику та вмправ...“

МАЙСТЕР.

То як часом майстер напив ся в саму міру ні за мало, ні за багато, то розказував одну подію зі свого життя. Всі, що були у коршмі, слухали його з увагою, навіть і Жид слухав.

„Та я вам, мой-ня, не буду ні цеї, ні тої городити. Був ем майстер, був ем газда — ціле село прикаже. Течер я лайдак, най і це село прикаже — марного слова не скажу. Не скажу, бо шо правда, то не гріх. Але як то воно на мене впало? За оце вн питайте...

„Прийду до газди, обдивлю си по матріяні, по пляцови, прибу торг, могоричь віпемо тай до роботи! Плюну у жменї, сокиру в руки тай диви си, а будинок як дзиґарок віріс на подвірю. З ко- трого хочь боку заходи — дзиґарок.

„Віду в неділю з церькови, йду до дому тай нютую собі в голові, шо най лиш пожию з десіть років, тай село гет перебудую. Так перебудую, шо не жьиль буде у него зайти...

„Дома пообідаю тай йду в поле на жито по- дивити си. На биті горі оберну си, глипну на се-

ло, а мої, моспане, будишки, як та птаха легка, шо ледви землі доторкає си. Як стану, як глигну, то так мині весело, як мамі, шо дивит си на свої діти. А так мині легко, шо сто миль перелетів бих...

„А так мині Бог годив, шо шо загадаю, тай маю. Я собі нивку купив одну, ба й другу, я собі коровку, овечки. Годило, у руки йшло, як з води йшло.

„А мама, бувало, припадають коло мене та приповідають:

„Ой, синку, тото ти Бог файний талан дав у руки, нема такої днини і годни, аби-м Богови сьвитому не дькувала за тебе.“ Кажут: „старий, старий, а встань-ко та подиви си на нашого Івана, який він газда?“ А жінка слухав того та як скрипочка увихав си по хаті...”

На сїм місци Іван випростовував ся, лице його пашіло великою радістю. Ті, шо його слухали, дивили ся на него якось смутно, але мовчали. Іван їх завойовував своєю бесідою. Робив із коршми церкву.

„Але потім, братя, пішло все коміть-головою. Якби взьив на долоню піре тай подув, то так пішло все. Не лишило си нічо навкруг палца обвити...”

„Прийшов одної неділі чоловік з Луговиск тай каже: так і так, ксьондз наш закликає вас до себе. Зібрав я си тай іду. То не далека україна тай прихожу до Лугівського ксьондза.

„А шос мині вже дорогов на души потенькувало. Прихожу, поцулував ксьондза в руку, а він мині каже, шо так і так, у нашім селі траба нову церкву класти. Ми, каже, не погодили си з тим Гуцулом, шо кладе церкви, а чули-м, шо ти добрий майстер, тай порадили-м си, аби ти нам клав церкву.

„Як я, знаєте, це вчув, тай на мене піт збив, як коли на слабу худобину. Адї, сьогодні ще не памнѣятаю, шо я на то сказав ксьондзови, як я із хати вішов? Шос нї обмарило...

„Вертаю ся до дому, а минї то чорно то жовто перед очима, вітер нї із ніг згонит. А в головї як коли би Цигани клевцями гатили. Але гадка гадку рівно пошибав. Дес я собі думаю: мой, таже це не стодола, таже тут, брѣн, тисїчі дают на твої руки, таже церькву люди видѣн ізо всїх селів. Такий я страх дістав, шо най Бог боронит! Отак якби нї хто сокиров зарубав у голову...

„Прихожу я до дому тай анї жінка, анї діти минї не милі. Нічо я нікому не кажу — мну в собі.

„Льиг я спати. Сплю як камінь, спю — не вісипльню си. А минї снит си, шо я дес у вишневім саду лежу та на сопівку граю. Вишні зацвили, аж молоко кацав, а я лежу та на сопівку граю. Але дес коло того саду вчинила сп церькова, я її дес вже поклав, а вона коло саду вчинила си. Як параз дес не заgrimит, як колиби гора завалила си! А то церькова розлетїла сп на порох. Тот дзвінок, шо на самї горї стоїт, дес так дзвонит, але так жьвлїсливо, шо аж! Сам дзвонит. Дес я хочу підвести си, а то мене церьква гет привалила. Дес вода велика вчинила си, дес по водї ворїн, ворїн таких пливає, шо вода чорніська. А дзвінок на горї форт дзвонит і церькви нема, а дзвінок на горї все дзвонит...

„Дес я кричу ратунку тай мене збудили та трохи спамнѣтали.

„Дальше нічо ни тьмю. Доста того, шо-м вілежѣв три місїці тай потїм нічо з мене не зробило си...

„Гуцул поклав таки церькву в Луговисках, а мене сьвіта збавив, збавив на віки...“

Далі майстер не розповідав своїй історії, бо всі знали, що потім стало ся.

Врешті і не міг розповідати, бо дійшовши до сего місця в оповіданю, клав наперед себе фляшку горівки і пив понад міру. За то ті, що до тепер слухали його і мовчки сиділи, розбалакували ся і жалували майстра.

„То, видите, чоловік ба сеї, ба тої собі загадує, а то все божа міць. У Бога нема, що цес файний, а цес старий, а цес бідний, у Бога всі однакі; що має Бог дати, то дає і найбіднішому і найбогатшому...“

„Та вже воно правда, що від божої моци ніхто не сховає ся, але бо дес такі люди є, що чоловіка збавляють. Аді, Гуцул поробив му якус біду, ци підсилав, ци розум завезав, тай що з чоловіка зробило ся? — ніц, болото зробило ся. Та оце є, що чоловік чоловіка так зупсує...“

„Та то гуцулска віра, бодай го шлях трафив! Аді, генди паршьяк лиш звис на нашу працю, але він ліпший від Гуцула. Бо він озме гроші, масток заробує, але розуму не відбере. А Гуцул поробит таке, що чоловік б-сьвіті ся забуває. Гуцула гони від хати як пса!...“

„Правду кажете, ой, бігме, правду. Таже Іван потім вдурів. Загнав жінку в гріб, діти повідгонив від хати, пустив, де що є. Має хатчину, але таку страшну та облупану, що льично до неї увіти. Аді, не за довгий час піде відци до дому тай вібе вікна тай льиче на піч та ме співати. Та ніби він тепер має добрий розум? Таже розумний не бив би вікна у свої хаті, та не куцував би їх що місяця два рази. То лиш так здає ся, що він добре говорить, але єму в голові рівно хіба...“

„Пустив го, невіра, марне. Так го зсукав, шо до смерти ніхто го не розсуче. Зломив му волю, єго ні робота не бере си, ні нічо, а шо заробит трошки, тай все посїдав в коршмі...“

„Най Паян Біг хоронит кожного доброго чоловіка...“

МАМИН СИНОК.

У суботу рано вибігла Михайлиха за поріг хати і заговорила до себе дзвінким голосом:

„Ба, не знав, де бахур поїв си? Дес воно ландав, дес воно нишпорит по дворі як курка. Ану, ци би ти вго вдержбила у хаті? Счесала бих бахура, тай нема.“

За хвилю пішла до стодоли подивити ся, чи коло Михайла нема бахура.

„Ото, в тебе також розум?! Не наженеш хлопця до хати, але коло себе тримавш на студени. Ходи, Андрійку, до хати, та дам яблуко таке червоне шо аж!“

„Не йди, дурний, бо мама бреше, мама хоче чьисати, тай гулит тебе“ — сказав і зареготав ся Михайло.

„Дес чоловік, бігме, вістарів розум! Таже дитина отут замерзне коло тебе. Не слухай, Андрійку, дьиді, бо дьидя дурний, але ходи до хати, а я тебе счьишу, тай дам булку тай яблуко. Ая!“

„Коли ви не дасте.“

„Ходи, ходи, бігме, дам.“

Тай взяла за руку тай повела до хати.

„Я тебе файно вімню, вічышу, а завтра пі-
деш зо мнов до церькови. Мама таку файну со-
рочечку і поясок даст. Всі будуть дивити си тай
мут казати: аді, який Андрійко красний!“

„А яблуко дасте, ма?“

„Дам, дам, багато.“

„А булку?“

„Тай булку...“

„А до церькови озмете?“

„Озму, озму...“

„То чишіт.“

І мама взяла мнти голову Андрійкови. Цятки
води спадали поза ковнір і Андрійко ледви ви-
тримував, аби не плакати,

„Тихонько, тихонько, мама так файно вімив,
вімив! Личко буде як папірчык, а волосє таке
як лен. Над усі хлопці будеш найкращий!“

„Коли бо кусає..“

„Мама гет вічыше, нічо не буде кусати.
Так легонько буде, шо ей, де!“

„А як вічышете, тай дасте булку тай яблу-
ко, то пуствите на двір?“

„А шо-ж, уберу тебе тай підеш гет далеко,
гет, гет...“

„Добре, я піду до вуйниного Івана.“

Мама Андрійка вимила тай взяла на коліна
тай чесала.

„Ма, а коло дьвді є кіт, тай таких миший
ловит тай душит.“

„Бо миши зерно трубят та шкоду робля...“

„Нашо шкоду?“

„Аби не було шо молотити тай молоти.“

„А шо-ж вони їдья?“

„Таже зерно...“

„Як?“

„Е, з тобов не договорив би си...“

„Траба, аби ти дьдя у вечір підстриг, бо, адї, яке патлате волосє.“

„По парубоцки, ма?“

„Аякже, таже ти у мене парубок.“

„Тай видиш, шо вже, а ти не хочеш ніколи давати чьсати си. Ану-ко подиви си в дзерькало, як файно?“

Андрійко виглядав як скупаний, волосє спадало маленькими, білими шівками на чоло і шию. Очи були синї, а губи червоні. Мама дала йому яблуко і булку, він сховав у пазуху.

„Я хочу до вуйни.“

„Уперед зїж яблуко та потім підеш, бо хлопці відоймут.“

„Я не покажу. Хочу до вуйни.“

„То йди, про мене.“

Вбрала його в чобітки, в свою кожушинку, в татів капелюх тай пустила на двір.

„А диви си, аби с упав, тай буду бити...“

Сїла в хатї шити.

„Не бі си, такий мудрий як старгї. Не мав би си в кого вдати! Вікапаннї Міхайло. А зараз упоминає си заплати за чьсанє...“

І мама всьміхнула ся і шила далї.

„Коби здоров ріс та чемний. Має три роки тай гет оченашу бере си. Такий староїрецкїй, а такий пустьк, шо хату до горя ногами здоймає. Так нераз допече, шо мус бити. Якби не бив, тай нічо би з него не було.“

Підняла голову, глянула у вікно.

„Це вже в полудне, а Міхайло ще не входить полуднувати. А бахура нема. Дес певне чистит на снїгу тай ме кашлати...“

Вечером сидів Михайло на лаві тай держав на колінах Андрія. Вогонь палахкотів у печи і осьвітлював хату червоним сьвітлом. Михайлиха сиділа перед печею тай варила вечерю.

„Ти зійшов, старигане, на діточий розум, та лиши дитину в супокою, не підкидай ним як гарбузом. Йди, Андрійку, до мами.“

„Коли я не хочу.“

„А ти чій, дьидів, чи мамин? — питає Михайло.“

„Дьидів...“

„А кого меш бити?“

„Маму.“

„А ти, підвіяний, та я тобі яблука та булки даю, а ти меш мене бити!“

„Дьидя тобі купит багато яблук, бо ти дьидів.“

„Ой, ци ни цес дьидя тобі купит? Ти би ніколи не видів нічо.“

„Ану-ко покажи, як ти меш їхати у воську на кони?“

Хлопець сів на поривач і брикав по хаті.

„Доста, доста, Андрійку, на тобі солімку та пінку з молока збирай.“

Андрій опинив ся коло печи і збирав пінку.

„Мо, Андрі, а ти шо купиш мамі?“

„Червоні чоботи.“

„А дьидиви?“

„Дьидиви нічо не хочу.“

„Файний синок мамин.“

Михайло взяв його знов на коліна.

„Ти як називавш си?“

„Андрій Космянка.“

„А хто ти є?“

„Луский радикал.“

„Добре. А куда ти поїдеш?“

„До Канади.“

„На чім поїдеш?“

„На такі шіфі як хата великі, таким морем шіроким, шіроким, гет, гет...“

„А дьидю озмеш з собов?“

„Озму дьидю тай маму тай Івана вуйниного тай гет поїдемо...“

Йди, йди, не зіціруй хлопца та не бери на акзамент, бо ще всне без вечері.“

„Але поміркуй, якнй бахур мудрий, гет все знав!“

АНГЕЛ.

Стара Тимчиха гріла ся на приспі протів сонця. Поперед ворота проходили люди і ніхто з бабою слова не заговорив. „Славайсу“ — „На віки слава“ лиш кілька бесіди і розмови.

„Старого лиш озми та закопай! Шкода тої лижки страви, шо ззіст, та того кута пєчи, шо залежит. Всім великий у очах, ніхто слова не заговорит, ци бісе, ци чорте. Таки не варт старому жити тай решта!“

Прийшли їй на гадку слова старого Тимка.

„То, стара, так є, шо моя голова на переді, а твоя зараз за мовь. А як мої не стане, то твоя ніц не вартує. Лиш аби-с мене одного дня поховала, а другого ти вже не їздиня, меш сидіти як у комірни у свої хаті...“

„Ей, старий, старий, того-с ні лишив, як колиби-с утік від слюбу. Був-ис плохий, куда ти потрутила, туда подавав єс си, але все я ізза твої голови була їздиня. Була-м тай була-м...“

Смутно бабі Тимчисі було, хоч сонце як рідна мама розгрівало старі кости.

„Та ти гадаєш, старий, шо хтос за тебе нагадує? Якби мене не було, тай би ніхто і не

гавкнув за тобов. Ой, сьогодні діти такі діти, що аж у п'ятах постивав! Але-с дурний, бігме-с, дурний! Було понабирати банків та векслів, та добре поїдати та попивати, та жити по панцки. А то за-побігали-м обов, явчка жьилували на явшницю, а сьогодні і обідцу за тебе ніхто не зробит."

Баба Тимчиха закрила лице долонями тай шепотіла до старого Тимка.

"Коби-с, мамо, вішолопала послідний феник, то би обідець був. А як не зможеш підвести си, то здихай на барабули! Ніби діти купили би тобі яблучко або булочку? Тогди би с їла:"

Встала з присни та пішла подивити ся до курній.

"То в старого, бігме, такий розум як у дитини. Таке-м понаплітала, що встид перед сонцем сьвітлим! Вони, сараки, мають свої діти та мусі за них дбати. А ти, стара, мовчи та дихай. Не дурно якис вігадав, що в старого дитинячий розум..."

З осим словом Тимчиха увійшла до великої хати. Розімкнула свою скриню і вибирала одержу. Придивляла ся, чи не сплісніла, або чи міль не наплодила ся.

"Все ще нашого стараня, нітки діточої нема. Всего-м собі налагодила д' смерті. Як старий умер, то лиш дошок на деревнице купили. Ей, де, коби і мене так файно ховали. Були люди та було і для людей. Вже-м ть, старий, поховала як га-зду! Ніхто не писнув, аби-м чогос жьилувала."

Виймала червоні чоботи.

"Лпш раз убувані. Небіщик вже перед смер-тев був на ярмарку тай купив. На, каже, Насте, аби-с мала на смерть, хто знав, як ть діти мут шінувати? Все ліпше мати своє. Аби-с мала по-рьидний чобіт на нозі, бо то Бог знав, ци я впе-ред умру, ци ти!"

Баба заплакала.

„Не журіт си, дітоньки, я вам кошту не нароблю, ще й вам лишу. Мене старий добре постарав. Коби так усіх. Лиш не дайте бабі без сьвічки умерти. Я так коло старого страждувала ночами, шо лиш один Бог знає, але таки не вмер без сьвічки.“

На споді скрині найшла баба вузлик із грішми. Взяла в руки і сіла на землі, аби рахувати.

„Ой, діти, діти, того-м си вас набавила та напістувала! Бувало біжу з міста на́-голову, а все мипі на гадці, шо вони там діют самі у хаті? Добігаю до ліса, а вони йдуть протів мене, ледви землев котьи си. Підо мнов аж ноги дрожуть, аби борше до дому, а вони зіпрут, тай мус сідати та роздавати дарунки. Понабирают тай далі! Лиш небіжка Доця зо мнов ішла, а бахурі полетіли як вітер...“

Обличє бабине подобріло і прояснило єя. Глянула на образи. Там був голий ангел, шо тримав у товстих руках дві червоні рожі.

„Ой, ти, голаку, все ще сьмієш си з старої баби. А як, баба постаріла си, а ти все молоденький, все бабі хату звесельєш. Ой, дитинко божа, мпнув вік як у батіг траснув!“

Баба сперла єя обома руками на землю тай нагадала давні часи.

„Ще Юрчяка відай на сьвітї не було, як я єго купила. Якис панок поначіплював на підсїню таких образів, шо на фіру не забрав би. Людий таких обзираю багато як на ярмарку. Якас там була така люта звірь змальова, шо в казці би не склав. А якіс царі такі страшні, московскі та турецкі та вського дива. Межи ними був ангелик, тай я єго купила. То так він приязно дивив си, та так ружі кождому наставляв, лиш бери. Де, де, то вже вік минув від тогда...“

„Бувало зимовими вечерами то понаробльню з паперю голубів. Головки позолотю, крилца по-сріблю, та як приберу єго у ті голубчики, то він як коли би з ними грав си.“

Тимчиха забула гроші рахувати розгадуючи. Тримала їх у жмени і далеко гадками літала.

„Ой, розумремо си, небоже, мене вже давно не буде, а ти все меш хату веселити. Хоть кілька буде знаку по бабі, шо жила...“

ОСІНЬ.

Митро латав жоночі чоботи. Не латав, а зчіплював до купи. Гріх би було давати таке дрантє до шевця, тай за їрейцірь скупо. А жінка боса, босїська, води внести до хати не було в чїм. Тому Митро вже від ранку взяв ся до чобїт. Сидїв коло лави протїв вікна, обклав ся старим шкуратєм, воскував нитки на дратву і бісив ся як пес.

„Бігме, кину в пічь, шпурну у вогонь тай збуду си! Шкіра здривїла, нїтки не прїмкнеш, бо прїрве си — вікинє на гнїй тай плюнь тай вже!“

Прїговорюючи до чобїт Митро все таки з великою старанїстю їх латав. Що провів нитку крізь шкіру, то все неспокїйно оглядав, чи не прїрвала ся. Через те робота йшла пиняво і Митро сердив ся.

„Залїзо не шкіра, тай зшуровує си, шо то говорити? Вже штири роки як купленї, бо штири вже цеї осени, та вже їм чьис. Але ще цу зиму мусї служити, хоть би там не-знати-шо.“

І латав і бісив ся і сто разїв хотїв кидати у піч або на гнїй.

Митриха сиділа на припічку і латала дранки.

„Порозпадали си на січку. Колопеньок не посїбш, бо траба їсти, полотенца не купиш, бо їрейціря нема — прийде до такого, шо мемо голі ходити. Залатай в однім місци, то просїче си в другім. Якби ще не прав, то може би не так дерли си. Вже я їх і не перу як варт, але павутина все павутинов! Бог знає, як їх латати, з котрого боку брати си до них?“

З отакими гадками сиділа Митриха над купою дрантя. Мізерне її лице пильно вдивлювало ся в подерті сорочки і було безрадне. Грубе, пороздиране полотно із затертими червоними вишивками подобало на одїж жовнярів із війни. А вона, як бідна, милосерна сестра, в сумом і резігнацією хоч чим тим хотїла допомогти нещасливим раненим.

„Та ще зиму якос переходимо, але літо, то вже Бог знає.“

І водила сивою ниткою довкола латок і думала над сїрим житєм своїм.

На печи лежала Митрова мама. Дрібка жінки — завбільшки десятилітної дитини. Кашляла, не переставала.

„Божечку, Божечку, найди минї смерти, най я так гіренько не валью си! Вже-м відай спокутувала усї грїхи, шо-м нагрїшила... Дес умирают такі, шо лиш би їм бути, покидают добро і мастки, а я як отот твердий камінь, шо го ніхто не годен роздавити. Боже, Боже, ба за що ні так тьжко караєш?“

І розпукáла ся від кашлю.

Коло баби сиділи діти. Як баба синїла і заходила ся від кашлю, то вони всї дивили ся на бабу цікавими очима і все показували пальцями на бабу та говорили: аді, аді, баба вже умирают. А як баба відкашляла ся, то все говорила до них: де, де, дітоньки, моя смерть забула за мене.

Але Митрови вже остогидло боркати ся із адривілями чобітьми. Шпурнув під лаву тай почав сварити ся.

„Коби-м вам на смерть^о лагодив, тоби ми лекше було. Анї вбути, анї вгорнути, анї нагодувати — таки нічо не мож настарчити. Ходїт-ко трохи босі, та може вас борше повіхаплює.“

Сїв коло стола.

„Та може би-с дала ми шо їсти, газдине моя. Таже знаєш, шо-м ще сьогодні нічо у ротї не мав.“

Митриха встала з припічка і подала йому барабулю. Була застрашена як вівця.

Митро лупив барабулю, мачав у сіль і гриз хлїб.

„Вже ти мене годуєш... Але я тебе так нагодую, шо здохнеш, так я тебе нагодую. Коби якого борщюку, або бевки, або дїдька рогатого, або шо... Твцьне тобі барабулю тай дави си! Я вже не годен ноги за собов волочити!“

„А шо-ж вона тобі, синку, зварит? Олію нема, муки нема, та шо вона тобі зварит?“

„Ваше, мамо, говорене скінчило си. Сидїт собі на печи та кашлайте. Маєтків від вас не по сїв ем, волів і коров не забрав ем, тай сидїт собі тихонько. Або лїпше собі погадайте, чим я вас буду ховати? Чикавте тої смерти як каня дощу, все „Божечку, Божечку, найди мвинї смерть,“ а то все на мою голову...“

Баба хотїла заплакати, але закашляла ся.

„Бігме, оглухну“ — казав Митро.

„Мой, ти, шибинику, чого ти чїпаєш си гриндок, хочеш горшки побити? Та коби-с вже зачипив си на віки...“

І почав бити хлопця.

Дїти зверещали, баба не переставала кашляти.

„Та на цу хату птах би не сів“ — говорив Митро.

„Але чого ти до дїтїй прискіпав си, а вони шо винні, шо чоботи здривіли?“

„Ти, суко, поналїплювала-с їх та поначинювала, та ще гавкавш за ними? Я вас усіх поріжу...“

Підняв чобіт зїд лави і почав ним жінку бити. Врештї затагнув на себе кожушину тай виходив із хати.

„Аби я не діждав вертати си до цеї хати“ — сказав уже на порозї.

„Йди, йди, слухай за Канаду; гадавш, шо я піду з дїтьми дес на край сьвіта?...“ навздогїнь сказала йому жінка.

*

*

*

Митриха тошила в печи. Диму напхало ся повна хата і вона все втирала сльози. Дим очи виїдав.

Баба на печи стогнала.

„Коби то лїто. Порозходили би си по роботї тай би не гризли си на купі. Сонечко би порозводило гет по полю. А так пекло у хатї. Боже, Боже, не тримай нї білше на сьвітї, бо видиш, шо нема як жити...“

Дїти бігали по хатї. Але як хто здубонїв у сїнях, то вони тїкали на піч д' бабі. Тогди тварі їх робили ся помучені і пригноблені. Все удавали спокійних, бо бояли ся, аби тато не бив. Але як до хати не входив тато, то вони знов злізали з печи, аби гирцювати по землі.

Так голуби спускають ся цілим стадом на тік. А як мужик рипне хатними дверми, то вони поквдають зерно і перспуджені злітають під небо.

ШКОДА.

ШКОДА / *А. А. А.*
ШКОДА

У Романихи заслабла корова. Лежала на соломі і сумно дивила ся великими, сивими очима. Ніздря дрожали, шкіра морщила ся — дрожала ціла у горячці. Пахло від неї слабостю і болем страшним, але німим. В таких випадках найбільше жаль, чому худобина не може заговорити і поскаржити ся.

„То очи видьш, шо вона не буде. Може би й поміг шо, якби то кров, а то хтос кинув оком на ню, бодай му повілізали, тай тепер нема ради. Здайте си на Бога — може вас потішит..“ Так казав Ілаш, шо знав до худоби.

„Ой, Ілашку, видко, шо не буде, але як її не буде, тай мене не траба. Я цілий свій вік змарнувала, аби коровки дочекали си. Від чоловіка лишила-м си, син умер у воську а я кривала та робила і нічь і день. Такі зимові ночі довгі, а я до двини прьиду, аж ми пушки спухають, аж пісок у очах стає. Лиш один Бог знає, як я тот ірейцірь гірко прьитала, заки напруитала...“

„То, видите, бідному, то все так, а хотьби-с руки зробив по лікті, тай нічс з того не буде! Уже так в, тай шо діяти? Траба якос так жити...“

„Тай не знати, що свої голові робити тай що діяти тай хто би минї раду дав?“

„Ще кличте си на яку днинку, аби-сте службу наймили тай обідець зробили. Або дайте си на відпуст Івана Сучавського; кажут, що багато помагає.“

„Ой, вже я си покликкала і на днинку і на Зарваницьку матїрь Божу і кличу си на Івана Сучавського.“

„Може, кажу, Бог вам поможе, як здасте си на него. Най вам Бог даст як найліпше.“

І Ілаш пішов.

Романиха сїла коло корови і пильнувала її, аби не згубла. Давала їй, що мала найліпше, але всна не хотїла нічого їсти. Лиш дивила ся на бабу і жалю їй завдавала.

„Маленька, маленька, що тебе болит? Не лишній стару бабу без ливжки молока. Потїш нї хоть трошки.“

І гладила корову по чолї і поїд горло і голосила над нею.

„Де, де я годна стьигнути си на другу?! Анї пушок зложити, анї гли прїмкнути вже-м не годна; де мінї на старість за корову дбати?“

Корова дрожала, а Романиха її накрила своїм кожухом і чинїла над нею розгорнена на морозї. Сама дзвонила зубами, але не відступала.

„А може це за грїхи так мене Бог карав? Бо нераз я через тебе, небого, нагрїшила! Дес межї трошки підпасла, дес гарбузик урвала, дес пасивочок уломила. Але я ніколи пікому молока не жьилувала. Дес дитина занеможе, дес жївка у злогах, а я йду з горньитком тай несу молочка. Тай сирцá я роздавала людем до кулешки. Господи, не карай нї тьпжко — бідну одову. Нічо вже чужого не порунтаю, лиш даруй ми корову!“

Отак до пізної ночі Романиха голосила над коровою. Кропила її сьвяченою водою, але нїщо

не помагало. Вона розтягла ноги на цілу ставнку і гонила боками, аж рикала. Баба гладила, обіймала, приговорювала, але таки нічого не могла вдіяти.

Місяць осьвічував ставнку через двері і баба виділа кожний рух корови. Вона врешті підняла ся. Ледво держала ся на ногах. Розглядала ся по ставнці, якби прощала ся з кожним кутом.

Потім упала на соломку і розтягла ся як струнва. Романиха прилякла коло неї і шурувала її віхтем. Сама не знала, що з нею дїє ся. Потім корова зарикала голосно і почала бити ногами. Романисі зробило ся горячо, жовто в очах і закервавлена впала. Корова біла ногами і роздирала бабу на кавалки.

Обі бороли ся зі смертею.

НОВИНА.

У селі стала ся новина, що Гриць Летючий утопив у ріці свою дівчинку. Він хотів утопити і старшу, але випросила ся. Відколи Гриць вмерла, то він бідував. Не міг собі дати ради з дітьми без жінки. Ніхто за нього не хотів піти заміж, бо коби то лишень діти, але то ще й біда і нестатки. Мучив ся Гриць цілі два роки сам із дрібними дітьми. Ніхто за нього не знав, як він жив, що дїб, хиба найблизші сусіди. Уповідали вони, що Гриць цілу зиму майже не палив у хаті, а зимував разом із дівчатами на печі.

А тепер усе село про нього заговорило. То прийшов він вечером до дому тай застав дівчата на печі.

„Дьвидю, ми хочемо їсти“ — сказала старша Гандзуня.

„То їжте мене, а шо-ж я дам вам їсти? Аді, є хлїб, тай начиньніте си!“

Тай дав їм кусень хлїба, а вони, як щенята, коло голої кістки, коло того хлїба заходили ся.

„Начинила вас тай лишпла на мою голову, бодай ї земля вікінула! А чума дес ходит, бодай голову зломилла, а до вас не поверне. Цеї хати і чума збояла би си!“

Дівчата не слухали татової бесіди, бо таке було що днини і що години, і вони привикли. Їли хліб на печі і дивити ся на них було страшно і жаль. Бог знав, як ті дрібонькі кісточки держали ся в купі? Лишень четверо чорних очий, що були живі і що мали вагу. Здавало ся, що ті очі важили би так як олово, а решта тіла, якби не очі, то полетіла би з вітром як шіре. Тай тепер, як вони їли сухий хліб, то здавало ся, що кістки в лиці потріскають.

Гриць глянув на них із лави і погадав: „мерці“ і напудив ся так, що аж його піт обсипав. Чогось йому так стало, як коли би йому хто тяжкий камінь поклав на груди. Дівчата гледали хліб, а він припав до землі і молив ся, але щось його тягнуло все, глядіти на них і гадати: „мерці!“

Через кілька день Гриць бояв ся сидіти в хаті, все ходив по сусідах, а вони казали, що він дуже журился. Почорнів, і очі запали в середину так, що майже не дивили ся на сьвіт, лиш на той камінь, що давив груди.

Одного вечера прийшов Гриць до хати, зварив дітем бараболі, посолив тай кинув на піч, аби їли. Як попоїли, то він сказав:

„Злізайте з печі, та підемо дес у гості.“

Дівчата злізли з печі. Гриць натягнув на них драночки, взяв меншу Доцьку на руки, а Гандзуню за руку тай вийшов із ними. Йшов довго лугами, та став на горі. У місячнім сьвітлі розстелила ся на долині ріка як велика струя живого ерібла. Гриць здрігнув ся, бо блискача ріка заморозила його, а той камінь на грудях став іще тяжший. Задихав ся і ледви міг нести маленьку Доцьку.

Спускали ся в долину до ріки. Гриць скреготав зубами, аж гомін лугом розходив ся, і чув на грудях довгий огневий пас, що його пік у серце

і в голову. Над самою рікою не міг поволи йти, але побіг і лишив Гандзуню. Вона бігла за ним. Гриць борзенько взяв Доцьку і з усеї сили кинув у воду.

Йому стало лекше і він заговорив скоро.

„Скажу панам, що не було ніякої ради; анї їсти шо, анї в хатї затопити, анї віпрати, анї голову змити, анї ніц! Я си кари приймаю, бо-м завинив, тай на шибиницу!“

Коло нього стояла Гандзуня і говорила так само скоро.

„Дьидику, не топїт мене, не топїт, не топїт!“

„Та як си просиш, то не буду, але тобі би ліпше, а минї однако пацїти, ци за одну, ци за дві. Будеш бідити змалку, а потім підеш у мамки Жидам тай знов меш бідити. Як собі хочеш.“

„Не топїт мене, не топїт!...“

„Нї, нї, не буду, але Доци вже ліпше буде як тобі. То вертай си до села, а я йду мелдувати си. Адї, оцев стежечков йди, гет, гет аж у гору, а там прийдеш до першої хати тай увійди тай кажи, шо так і так, дьидя хотїли мене утопити, але я си віпросила тай прийшла, аби-сте мене переночували. А завтра, кажи, може би ви мене де наймили до дитини бавити. Гай, іди, бо то нічь.“

І Гандзуня пішла.

„Гандзю, Гандзю, а на тобі бучок, бо як ті пес надібає, тай роздере, а з бучком май безпешнійше.“

Гандзя взяла бучок і пішла лугами.

Гриць заковував штани, аби перейти ріку, бо тудя була дорога до міста. Вступив уже у воду по кістки тай задеревів,

Мнвоца і свна і сьвітого духа амініь. Очинаш іжи ес на-небесї і на землі...“

Вернув ся і пішов до моста.

САМА САМІСЬКА.

У тій хатині, що лізе під горб як перевалений хрущик, лежала баба. Мішок під боком, а чорна, тверда подушка під головами. Коло баби стояв на землі кусень хліба тай збанятко з водою. Діти як ішли на роботу, та лишили бабі, аби мала що їсти й пити. Бідно діяло ся, та не було що ліпшенького бабі добирати. А сидіти коло слабої у горячий час, то, Бог видів, не було як.

У хатині бреніли мухи. Сідали на хліб тай їли, залізали в збаня тай воду пили. Як понаїдали ся, то сідали на бабу. Лізли в очи, в рот. Баба постогнувала, але мух не могла відгонити.

Лежала на землі та дивила ся блудними очима на хрест, що був у сволоці вирізаний. Спалені губи з трудом розривала та білим язиком їх зволожувала.

Крізь шибки падало сьвітло соняшне. Краски веселки грали по зморщенім лиці. Страшно було глянути на бабу у такім осьвітленю. Мухи зумкотіли, різнобарві сьвітла волочили ся разом із мухами по бабі, а вона мляскала губами та білий язик показувала. Подобала хатина на якусь закляту печеру з великою грішницею, що карала ся від початку сьвіта та до суду-віку карати ся буде.

Як сонце вже злізло бабі у ноги, як уже стануло коло того мотузка, що ним міх завязував ся, то баба почала качати ся по землі та збачати шукати.

„Аді, аді, ого!“

Баба тихонько стала. Лиш рукою відганяла мари.

Зпід печи виліз чорт із довгим хвостом тай сів коло баби. Баба з трудом обернула ся від нього. Чорт сів знов наперед баби. Взяв хвіст у руки та гладив ним бабу по лиці. Баба лиш кліпала очима затиснувши зуби.

Нараз вилетіла з печи хмара малих чортенят. Зависли над бабою як саранча над сонцем або як турма ворон над лісом. Впали потім на бабу. Залізали у вуха, у рот, сідали на голову. Баба боронила ся. Великим пальцем тикала до середного і хотіла так донести до чола, аби перехрестити ся. Але малі чортики сідали всіма на руку тай не допускали хрест на собі зробити. Старий щезник намахував, аби баба пусте не робила.

Баба довго змагала ся, але перехрестити ся не була годна. Врешті чорт обіймив бабу за шию тай зареготав ся, але так, що баба зірвала ся на коліна і впала лицем до вікна.

Відси летіли на бабу їздці. У зелених кабатах, із люльками в зубах, на червоних конях. Вже наступали, вже бабі амінь!

Замкнула очі. Земля у хаті розшукала ся, а баба в розколїбину сточувала ся і падала у долину. Летіла все у спід та у спід. Десь у споді чорт ймив її, завдав на себе тай почав летіти з нею як вітер. Баба рванула ся тай головою грянула до стола.

Кров потекла, баба схлипала тай умерла. Голову перехлипла коло ніжки від стола і широкими, мертвими очима дивила ся з укоса на хату.

Чорти перестали гарцювати, лишень мухи з роскошею лизали кров. Позакервавлювали собі крильця і щораз більше їх було у хаті червоних.

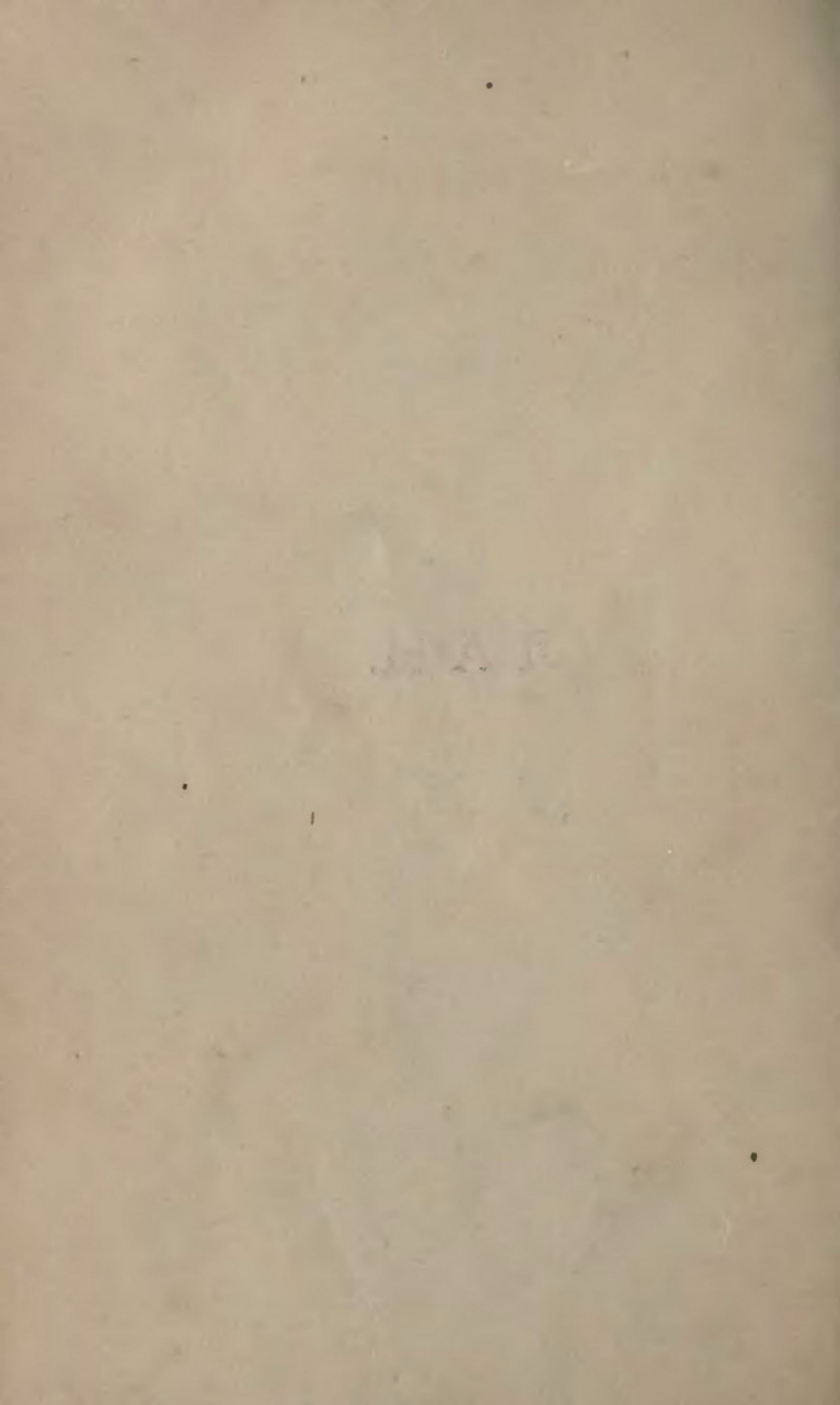
Сідали на чорні горшки під печею та на миски на миснику, що на них були змальовані їздці у зелених кабатах із люльками у зубах. Всюди розносили бабину кров.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

ЛАН.

Довгий такий та широкий дуже, що оком зі-
здріти не мож. Пливе у вітрі, в сонцю потапає.
Люцькі ниви заливає. Як широкий, довгий невід.
Вилловить нивки, як дрібоньку рибу. Отой лан.

Зісхле бадилля бараболі шелестить на нїм.
Під корчем мала дитина. І хлїб іще і огірок тай
мисчина. Чорний сверщок дотулив ся ніжки тай
утїк. Зелений коваль держить ся подалеки. Мі-
дяна жужелиця борзенько об'бігає дитину.

А воно плаче за шелестом бадилля. Тай звер-
нуло ся і впало. Впало ротом до корча. Бє ніж-
ками, дуже пручає ся і поволеньки синїв.

А посеред розкопаних корчів спить мама.
Як рана ноги, бо покалічені, посічені, поорані.
Привязана чорним волосєм до чорної землі як
камінь.

Сонце радо би цілу міць свою на її лвиці по-
класти. Не може її підвести тай за хмару за-
ходить.

Чорний вброн зняв ся, облїтає, облїтає тай
кранче.

Врешті зірвала ся. Наслухає, наслухає.

— О то, я! Коло роботи спати!

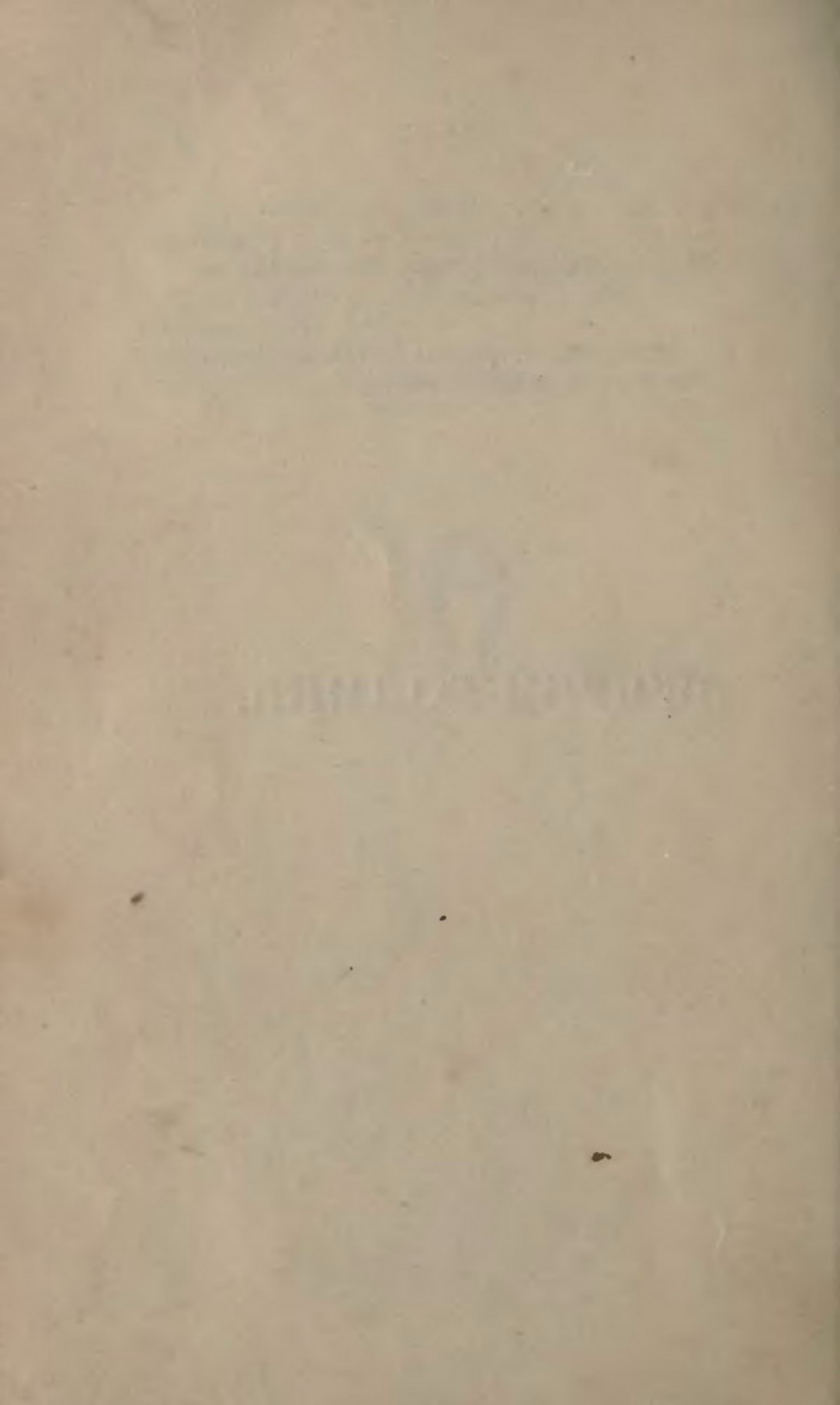
Взяла рискаль і копав, раз по при раз корчі розривав.

— Добре, що спит. Така мука, така мука єму тай мині з ним. А заробити траба, бо в зимі ніхто не даст.

~~Взяла~~ Нагнула ся тай копав, борзо, хутко. А той корч обминав. Стілько спокою, доки спить...

ВЕЧІРНЯ ГОДИНА.

Не міг сісти, так його щось гнало від стїни до стїни. Ходив та ходив по хатї. Обстановка хатна і кути замазували ся і пропадали в вечірнім сутїнку, а в голові зарисовували ся давні образи щораз виразнійше.

— Отсе така хвиля, коли малі діти вибігають із хати на толоку і грають ся дуже весело, нервово. В таку пору дівчата не хочуть гонити товару до дому, бо кажуть, що як зоря вечірня на небо виходить, то голос по росї стелить ся, — і співають, аби голос стелив ся. А в зимі то мами прядуть кужіль тай співають свої дівочькі співанки, але так сумно, як би банували за молодим віком. Діти сходять ся разом до куми і шепочуть на печи тай засипляють без вечері. Чудна якась вечірня година.

Ходив та гладив себе рукою по чолї, як би хотїв усі свої думки замкнути у голові, аби не повилїтали, бо щиро хотїв їх перегадувати.

— Ба не знати, що він дїв? Такий був добрий товариш. Добре памятаю, як ми раз сидїли у него в садку. Відай тоді він говорив за ті білі хмарки. Біла хмарка, казав, із золотими берегами суне ся по небі та лишає поза собою білі лїлії,

а сама йде далі та сів, сів того цвіту по синім небі — тай за годину нема ні хмарки, ні лїлій. Лиш голубе небо морщить ся, як голубе море. Правда, він тоді чогось сумував.

Ходив, а очі його ставали такі добрі, як у дитини.

— От, вже я забув кінець. Приходить ся вже мамині співанки забувати! А ще до не-давна тямив. Зараз. Я займав із Марійкою вівці в поле, у сїножати. Марійка вишивала собі рукави, такі у фасольки. Фасольки вишивала на червоно, хвостики синьо, а межі поміж фасольками обкидала чорною волічкою. Я мусів завертати вівці, бо Марійка була старша. Але була одна білоголова вівця та така влазлива, що жадній сїянці не дарувала. Тай я скинув окрайку і ми її спутали. Був спокій. Я бігав розперезаний попід верби та свистав та галасував на все поле. А потім Марійка мене закликала їсти. Ли ми хлїб і сир із листка...

Вже сидів на м'якїм кріслі і хлопчачі спомини гонили його як сон на явісь цвітїстї поля, що цвітїв на них дуже багато і можна їх рвати, рвати.

— Потім прийшли до нас мама. Вертали ся з поля, бо їсти носили робітникам. Дали нам їсти молока і оглядали Марїїні рукави. Тай наказували Марїї, аби ніколи не брала три нитці, лишень дві поза іглу, бо фасольки будуть череваті. А мені казали, аби не качати ся з гори, бо сорочку підру, або собі черево покалічу. „Тн, парубче, не брикай, як кїнь по полю, розперезаний, але сиди собі коло Марїї та овець пильнуйте“. А я лежав собі коло мами та лупив ногами в траву, а мама казали: „Ти не годен ані годинки тихо посидіти?“ Тай тоді злетїв бузбук на млаку таки коло нас. Мама ймили мене, посадили на колїна тай почали співати:

Ой, не коси, бузьку, сїна,
бо ся зросиш по колїна.
Та най тота чайка косит,
шо на бакир шапку носит.

Збирав усї сили пам'яті, аби нагадати решту співанки і не міг. Очи посумніли.

— Зараз, зараз. Мама пішли до дому, а я бігав до вечера за бузьком та приспівував: „Ой не коси, бузьку, сїна...“

Розбігав ся як той хлопець, що хоче яр перескочити і над самим яром усе стримує ся. Говорив голосно перші вірші співанки і не міг далі нагадати. Зітхнув і чорний обвід коло очий ще більше почорнів.

— Боже милий, вже не годен я надточити тої нитки, що урвала ся! Вона вже тоді рвала ся, як мені мама мили ноги і чисті онучки видирали з старої сорочки, а тато чобітки обтирали. Всі ми тоді плакали, бо мене пускали у сьвіт на науку. І ходив я по тім сьвітї і гнув ся, як лоза для кавалка хліба і чув на собі сотки гордих очий.

Махнув рукою, як би хотїв відігнати ті горді очі.

— По довгих роках я поїхав до мами. Тата вже не було. Згорблена, стара, з костуром у руках сиділа на приспї та грїла ся на сонци. Не пізнала. А потім мене привитала. „Наша, синку, Марія вмерла. Я тобі не писала, абис не сумував. Та як умирала, то все за тебе допитувала. Ми її дурили, шо ти над'їдеш. А таки того дня, шо вмерла, то казала, шо коби тебе хоть крізь вікно, хоть через порїг узріла. Тай умерла“. Отак рвала ся та нитка...

Несьвідомо говорив мамину співанку: „Ой не коси, бузьку, сїна...“

— Пішли ми з мамою на могилу. Ледви мама добили ся. „Адї, синку, отсе Марїїн грїб.

Я вже насадила і руті і барвінку і хрест дала змалювати, але ще вишеньки не посадила, аж в осени посажу“. Сіли ми коло гробу і мама оповідали мені за біду Марійчину. Чоловік злий, діти малі, біда в хаті. Вітер здував із вишень білий цвіт. Цвіт падав на гріб і на нас. Здавалося, що той цвіт зростає ся з маминим білим волосем і що роса з цвіту спадала на мамине лице. А я нагадував собі, як ми з Марійкою вівці пасли...

Горячі сльози впали на стіл.

— А потім мама вмерли. Гріб мамин недалеко від Маріїного. Цвіт із маминої вишеньки падав на гріб Марії, а з Маріїної на мамин гріб. Був я там раз. Сидів межи тими гробами і нагадала ся мені мамина співанка. Коли не знаю вже кінця. Посидів я там тай пішов із могили. Лиш вишневий цвіт із гробів летів за мною, як коли би тим цвітом сестра і мама просили, аби я не йшов...

Ще довго ходив по хаті та несвідомо шептав:

Ой не коси, бузьку, сіна,
бо ся зросиш по коліна.
Та най тота чайка косит,
шо на бакир шапку носит.

МОЕ СЛОВО.

Білими губами у-півголос буду вам казати за себе. Ні скарги, ні смутку, ні радості в слові не чуйте!

Я пішов від мами у біленькій сорочці, сам білий.

З білої сорочки сьміяли ся. Кривдили мене і ранили.

І я ходив тихонько, як біленький кіт.

Я чув свою подлість за тихий хід і кров моя діточа з серця капала.

А спав я у наймленій хаті посеред брудних туловищ сплетених розпустою.

Листочок білої берези на сьмітю.

Я скинув мамину сорочку. Мій діточий сьвіт і далеке покоління мужицьке лишило ся за мною.

Передо мною стояв новий сьвіт, новий і чорний.

Я ловив ся за його поли, а він згірдно глядів на мене.

Як жебрак маленький.

Я занімів був із болю. І мовчав я довгі, довгі роки.

Мої слова невимовлені, мій плач недоплаканий, мій сьміх недосьміяний!

Лягли ви на мене, як лягав чорне камінь зломаного хреста на могилу в чужині!

Я найшов товаришів.

Вони погодили ся з новим сьвітом. Я говорив їм про мій покинений і про новий, що кривдив нас.

Казали, що брешу.

А я рвав ся і падав у болото із знесиля і не уступав.

Сказали, що я брехун іще раз. І покинули мене.

А як я плакав, то мама ридала:

— Ти сам в собою будь, бо панн тебе не приймуть. Не покидати було мене.

І лишив ся я, як корч луку серед поля.

Я сидів посеред піль.

Мої думки снували вая довгими скибами плодючої рілі. Ссали землю і годували мене самотою.

І ще приносили солений піт і тихі пісні, що снували ся за орачем, за плугом і за погоничем. І поїли мене тим спокоєм, що мрів над ярмами волів у плузі.

Бачив я ще маленькі огники між маленькими пастухами і вівці по полю.

Я тут буду як буйний вітер панувати, заспіваю свою пісню!

Я сотворив собі свій сьвіт.

Праворуч мене синє поле і чорні скиби і білий плуг і пісня і піт солений.

Ліворуч чорна машина, що з червоного рота проклоном стогне.

А в серці моїм мій сьвіт шовком тканий, сріблом білим мережаний і перлами обкинений.

У своїм царстві.

Буду свій сьвіт різьбити як камінь.

Слово своє буду острити на кремені мові
душі і намочене в трутї-зілю пускати буду на
ліво...

І слово своє ломати буду на ясні соняшні
промінчики і замочу його в кожній чічці і пу-
скати буду на право.

А свій камінь буду різьбити все, все! Аж
на могилу свою його покладу як мертву красу.

А вишня в моїх головах возьме всі мої болі
на свій цвіт.

А в своїм сьвіті я живу, живу!

Як безумний бриду хмарою своєї фантазії.

Сто раз розпускаю сили своєї душі, аби да-
лекими сьвітами відшукали мені щастє мов.

По тихім ставу мові минувшини пливуть не-
води сердечних моїх бажань, аби виловити всі
ясні хвилі життя мого.

Але неводи рвуть ся і не годні нічого зло-
вити.

Вертають до мене помучені і без нічого —
як мужпки з лану.

І я смутний дримаю на хмарах.

А як грім трісне, то я здоймаю чоло в гору
наново.

І лечу, лечу на чорних хмарах,..

Золотою стрілою прорізую сьвітляні висоти.

В чорний чупер ховають ся звізди, як у чорну
хмару.

Студені хмари від моїх очий теплим дощем
спускають ся на землю.

Але сонця дійти я не годен.

І падаю з високости в долину.

Як старий жовняр деревляними ногами блукає, так я блукаю.

А крила гоять ся і я знов лечу до сонця, до щастя.

І знов ріжу зводи небесні і падаю.

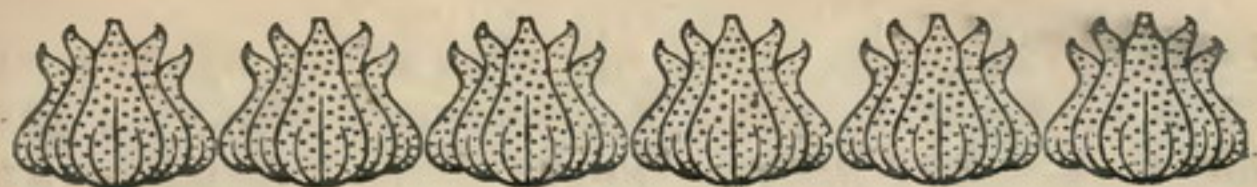
Я був щасливий.

Коли я глядів дитиною на мамині очі, як по них сунули ся тихесенько пречисті хмарки щастя — я був щасливий.

А тепер на ті очі смерть долоню поклала,
А я шукаю щастя під небом і падаю...

КАМІННИЙ ХРЕСТ.

I.

Від коли Івана Дідуха запам'ятали в селі газдою, від тоді він мав усе лиш одного коня і малий візок із дубовим дишлем. Коня запрягав у підруку, сам себе в борозну; на коня мав ремінну шлюю і нашильник, а на себе Іван накладав малу, мотуз'яну шлюю. Нашильника не потребував, бо лівою рукою спирав може краще, як нашильником.

То як тягнули снопи з поля, або гній у поле, то однако і на коні і на Івані жили виступали, однако їм обом під гору посторонки моцувалися як струнви і однако з гори волочилися по землі. До гори ліз кінь як по леду, а Івана як коли би хто буком по чолі тріснув, така велика жила напухала йому на чолі. З гори кінь виглядав, як би Іван його повісив на нашильнику за якусь велику провину, а ліва рука Івана обвивалася сітею синіх жил, як ланцюхом із синьої сталі.

Нераз ранком, іще перед сходом сонця, їхав Іван у поле пільною доріжкою. Шлії не мав на собі, лишень ішов із правого боку і тримав дишель як би під пахою. І кінь і Іван держалися крепко,

бо оба відпочали через ніч. То як їм лучало ся еходити з горба, то бігли. Бігли в долину і лишали за собою сліди коліс, копит і широчезних пнт Іванових. Придорожнє віля і бадилля гойдало ся, вихолітувало ся на всі боки за возом і скидало рсеу на ті сліди. Але часом серед найбільшого розгону, на самій середній горі Іван починав налягати на ногу і сиврав коня. Сідав коло дороги, брав ногу в руки і слинив, аби найти те місце, де бодяк забив ся.

— Та цу ногу сапов шкребчи, не ти її слинов промивай, — говорив Іван із пересердя.

— Діду Іване, а батюгов того борозного, найбіжит, коли овеє поїдав... Се хтось так брав на сьміх Івана, що видів його ватороч зі свого поля. Але Іван здавна првивик до таких сьміхованців і спокійно тягнув бодяк дальше. Як не міг бодяка витягнути, то кулаком його вгонив далі в ногу і встаючи казав:

— Не бі св, вігнинеш тай сам віпадеш, а я не маю чьвсу з тобов панькати си...

А ще Івана клвкали в селі Череломаням. Мав у поясі хибу, бо все ходив схилений, якби два залізні краки стягали тулуб до ніг. То його вітер підвіяв.

Як прийшов із войська до дому, то не застав ні тата, ані мамі, лишень хатчину завалену. А всего мастку лишив йому тато букату горба що найвищого і що найгіршого над усе сільське поле. На тім горбі копали жівки пісок і зївав він ярами та печерами під небеса, як страшний велитевь. Ніхто не орав його і не сїяв і межі ніякої на нім не було. Лиш одня Іван узав ся своєю пайку копати і сїяти. Оба з концем довозили гною під горб, а сам уже Іван носив його мішком на верх. Часом на долішні ниви спадав із горба його голосний крик:

— Е-ех, мой, як тобов гръну, тай по нитці розлетш си, який жес тьжкий!

Але відай ніколи не гримнув, бо шкодував міха і поволи його спускав із плечий на землю. А раз вечером оповідав жінці і дітям таку пригоду.

— Сонце пражит, але не пражит, аж вогнем свиле, а я колінкую а гном на верьх, аж шкіра а колін обскакув. Піт ізаа кожного волоска про-сік, тай так ми солоно в роті, аж гірко. Ледви я добив си на гору. А на горі такий вітрец дунув на мене, але такий леґонький, шо аж! А пі-діт же, як мене за мінуту в попередї зачъло ножами шпикати — гадав-сми, шо мину си!

Від сеї пригоди Іван ходив усе зібґавий у поясі, а люде прізвали його Переломаний.

Але хоч той горб його переломив, то політки давав добрі. Іван бив палі, бив кіля, виносив на него тверді кнцки трави і обкладав свою частку довкола, аби осінні і весняні дощі не сполікували грою і не заносили його в яруги. Вік свій збув на тім горбі.

Чым старів ся, тим тяжше було йому, поломаному, сходити з горба.

— Такий песій горб, шо стрімголов у долину тручьив!

Нераз, як заходяче сонце застало Івана на верьху, то несло його тїнь із горбом разом далеко на нивв. По тих ниввах залягала тїнь Іванова, як велитня схиленого в поясі. Іван тоді показував пальцем на свою тїнь і говорив горбови:

— Отос ні, небоже, зібґав у дугу! Але доки ні ноги носьш, то мус родити хліб!

На иньших ниввах, шо Іван собі купив за гроші принесені а войська, рѣбили свини і жівка. Іван найбільше коло горба заходив ся.

Ще Івана знали в селі а того, шо до церкви ходив лиш раз у рік, на великдень, і шо курей

зїцїрував. То так він їх научував, що жадна не важила ся поступити на подвірє і порпати гній. Котра раз лапкою драпнула, то вже згнула від лопати або від бука. Хоч би Іваниха хрестом стелила ся, то не помогло.

Тай хиба ще то, що Іван ніколи не їв коло стола. Все на лаві.

— Був-сми наймитом, а потім вібув-сми де-сїть рік у воську, та я стола не знав тай коло стола минї їда не йде до трунку.

Отакий був Іван, дивний і з натурою і з роботою.

II.

Гостей у Івана повна хата, газди і газдинї. Іван спродав усе, що мав, бо сини з жінкою наважили ся до Канади, а старий мусїв у кінці подати ся.

Спросив Іван ціле село.

Стояв перед гостями, тримав порцію горівки у правій руці і, видко, каменїв, бо слова не годен був заговорити.

— Дьякую вам файно, газди і газдинї, шо-сте нї мали за газду, а мою за газдиню...

Не договорював і не пив до нікого, лиш тупо глядїв навперед себе і хитав головою, як би молитву говорив і на кожде її слово головою потакував.

То як часом якась долїшня филя викарбу-тить великий камінь із води і покладе його на беріг, то той камінь стоїть на березї тяжкий і бездушний. Сонце лупав з нього черепочки давнього намулу і малює по нїм маленькі, фосфоричні зьвізди. Блимає той камінь мертвими блисками відбитими від сходу і заходу сонця і камяними очима своїми глядить на живу воду і сумує, що

не гнітить його тягар води, як гнітив від віків. Глядить із берега на воду, як на утрачене щастє.

Отак Іван дивив ся на людей, як той камінь на воду. Потряс сивим волосєм, як гривною кованою зі сталевих ниток і договориював:

— Та дькую вам красно, та най вам Бог даст, шо собі в него жьйдасте. Дай вам Боже здоровє, діду Міхайле...

Подав Михайлови порцію і цїлювали ся в руки.

— Куме Іване, дай вам Боже прожити ще на цїм сьвітї та най Господь милосерний щасливо запровадит вас на місце тай допоможе ласков своєв наново їздов стати!

— Коби Бог позволив... Ѓазди, а проше, а доцьгніт же... Гадав-сми, шо вас за стів пообсажую, як прийдете на весїлє синове, але инакше зробило си. То вже таке настало, шо за що наші діди тай тати не знали, то ми мусимо знати. Господна воля! А законтентуйтеж си, їазди, тай вібачьйте за решту.

Взяв порцію горівки тай підійшов д' жінкам, шо сидїли на другім кінці стола від постелї.

— Тимофіхо, кумо, я хочу до вас напити си. Дивю си на вас тай ми, як якис казав, молоді літа нагадуют си. Де, де, де-е? Ото-сте були хлопенна дївка, годна-сте були! То-сми за вами неодну нічку збавив, то-сте в данци ходили як сновавка — так рівно! Ба, де кумо, тоті роки наші! Ану-ко пережийте тай вібачьйте, шо-м на старість данец нагадав. А проше...

Глянув на свою стару, шо плакала межи жінками і виймив із пазухи хустину.

— Стара, ня, на-ко тобі платину та файно обітри си, аби я тут ніяких плачів не видїв! Гостий собі пилнуй, а плакати ще доста чьису, ще так си наплачеш, шо очи ти витечут.

Відійшов до їаздів і крутив головою.

— Шос бим сказав, та най мовчу, най ші-
ную образи в хаті і вас яко грешних. Але рівно
не дай Боже нікому доброму на жіночий розум
перейти! Адї, видите, як плаче, та на кого, на
мене? На мене, газдине моя? То я тебе викорі-
нував на старість із твої хати? Мовчи, не хлипай,
бо ти сиві кіски зараз обмичу тай підеш у ту
Гамерику як Жидівка.

— Куме Іване, а лишіт же ви собі жінку,
таже вона вам не воріг тай дітем своїм не воріг,
та її банно за родом тай за своїм селом.

— Тимофіхо, як не знаєте, то не говоріт
ані дзелень! То її банно, а я туда з віскоком іду?!

Заскреготав зубами як жорнами, погрозив
жінці кулаком як довбнею і бив ся в груди.

— Озміт та вгаліт ми сокиру отут у печінки,
та може той жовч пукне, бо не вітримаю! Люде,
такий туск, такий туск, шо не памньитаю, шо
си зо мнов робит!

III.

— А проше, газди, а озміт же без царамонії
та будьте вібачні, бо ми вже подорожні. Тай мин
старому не дивуйте си, шо трохи втираю на жінку,
але то не за дурно, ой, не за дурно. Цего би ні-
коли не було, як би не вона з синами. Сини, ува-
жьєте, письменні, так як дістали якес письмо
до рук, як дістали якус нау, та як підійшли
під стару, тай пилили, пилили, аж перерубали.
Два роки нічо в хаті не говорило си, лиш Ка-
нада, тай Канада. А як ні дотиснули, як-ем ви-
дів, шо однако ні мут отут на старість гризти як
не піду, тай-ем продав усе шо до крішки. Сини
не хотьи бути наймитами післі мої голови тай
кажут: „Ти наш тато, тай заведи нас до землі
та дай нам хліба, бо як нас розділиш, тай не

буде з чим кивати си". Най їм Бог помагає їсти тот хліб, а мині однако гнути. Але, газди, а мині переломаному до ходів? Я зробок — ціле тіло мозиль, кости дрихлаві, шо заки їх рано зведеш до купи, то десіть раз йойкнеш!

— То вже, Іване, пропало, а ви собі туск до голови не припускайте. А може як нам до рогу покажете, тай усі за вами підемо. За цим краєм не варт собі туск до серця брати! Ця земля не годна кілько народа здержіти тай кількі біді вітримати. Мужик не годен і вона не годна, обоє вже не годні. І саранчі нема і пшениці нема. А податки накипають: шо-с платив лева, то тепер пєть, шо-с їв солонину, то тепер барабулю. Ой з'золили нас, так нас ймили в руки, шо з тих рук ніхто нас не годен вірвати, хйба лиш тїкати. Але колес на ці землі буде покаянїє, бо нарі поріже си! Не маєте ви за чим банувати!...

— Дькую вам за це слово, але єго не приймаю. Певне, шо нарід поріже си. А тож Бог не гнівав си на таких, шо землю на гиндель пускають? Тепер нікому не треба землі, лиш викслів та банків. Тепер молоді газди мудрі настали, такі фабрмани, шо за землев не згоріли. А дивіт но си на ту стару скрипку, та пускати її на гиндель?! Таже то дуплава верба, кини палцем, тай маком сьїде! Та гадаєте, шо вона зайде на місце? От, переверне си дес у окіц тай пєс розтьїгнут, а нас поженут далі і подивити си не дадут! Вітки таким дітем має Бог благословити? Стара, а суди-ж!

Прийшла Іваниха старенька і сухонька.

— Катерино, шо ти собі, небого, у свої голові гадавш? Де тьї покладу в могилу? Ци риба тьї має з'їсти? Та тут порьїдні рибі нема шо на один зуб узьити. Аді!

І натягав шкіру на жінчиній руці і показував людям.

— Лиш шкіра та кости. Кудя цьому, ґазди, йти з печи? Була-с порьидна ґаздиня, тьижко-с працювала, не ґайнувала-с, але на старість у далеку дорогу вібралас си. Адї, видиш де твоя дорога тай твоя Канада? Отам!

І показав їй через вікно могилу.

— Не хотїла с іти на цу Канаду, то підемо сьвітами і розвіємо си на старість як лист по поли. Бог знав, як з нами буде... а я хочу з тобов перед цими нашими людьми віпроцити си. Так, як слюб-сми перед ними брали, та так хочу перед ними віпроцити си з тобов на смерть. Може тебе так кинут у море, шо я не буду видїти, а може мене кинут, шо ти не меш видїти, та прости ми, стара, шо-м ти нераз догорив, шо-м може тьи коли скривдив, прости минї і перший раз і другий раз і третий раз.

Цїлювали ся. Стара впала Іванови на руки, а він казав:

— А то тьи, небого, в далеку могилу везу...

Але сих слів уже ніхто не чув, бо від жіночого стола надбіг плач як вітер, шо з помежи острих мечів повіяв та всі голови мужиків на груди похилив.

IV.

— А тепер ступай собі, стара, межн ґаздинї та пильнуй, аби кожду своє дійшло та напий си раз, абим тьн на віку видїв пену.

— А вас, ґазди, я ще маю на два ґатунки просити. Дес може сини пустьн в село на пошту, шо нас із старов уже нема. Та бим просив вас, абисте за нас наймили служебку тай абисте си так як сегодне зійшли на обїдец та віказали очн-наш за нас. Може Пан Бог менше грїха припише.

Я гроші лишу Яковови, бо він молодий тай слухний чоловік та не сховає дідів ірейцірь.

— Наймемо, наймемо і очинаш за вас вікажемо,..

Іван задумав ся. На його тварі малював ся якийсь стид.

— Ви старому не дивуйте ся тай не сьмійте ся з діда. Мині самому гей устид вам це казати, але здає ми си, шо бим гріх мав, якбим цего вам не сказав. Ви знаєте, шо я собі на своїм горбі хресток камінний поклав. Гірко-м го віз і гірко-м го на верх вісажував, алем поклав. Такий тьжкий, шо горб го не скине, муєт го на собі тримати так, як мене тримав. Хотів-єм кілька памьнїтки по собі лишити.

— Стулив долонї в трубу і притискав до губів.

— Так баную за тим горбом, як дитина за цицков. Я на нїм вік свій спендив і окалічів-єм. Кобим міг, тай бим го в пазуху сховав, тай взяв з собов у сьвіт. Банно ми за найменшов крішков у селї, за найменшов дятинов, але за тим горбом таки ніколи не перебаную.

Очи замиготїли великим жалем, а лице задрожало, як чорна ріля під сонцем дрожить.

— Оцеї ночи лежу в стодолї та думаю, та думаю: Господи милосерний, ба шом так глибоко зогрішив, шо женеш нї за сьвітові води? Я ціле жите лиш роб тай роб тай роб! Нераз, як динька кіньчила си, а я впаду на ниву тай ревно молю си до Бога: Господи, не покинь нї ніколи чорним кавалком хлїба, а я буду все працювати, хїба бих не міг нї руков, нї ногов кинути...

— Потім мене такий туск напав, шо-м чиколонки гриз і чупер собі микав, качьив-єм си по соломі як худобина. Тай нечисте цукнуло си до мене! Не знаю і як і коли вчинив-єм си під грушков з воловодом. За малу филю був бим си затыг. Але Господь милосерний знає, шо робят.

Нагадав-ем собі за свій хрест тай мене гет відійшло. Ий, як не побіжу, як не побіжу на свій горб! За годинку вже-м сидів під хрестом. Посидів, посидів довгенько тай якос ми лекше стало.

— Адї, стою перед вами і говорю з вами, а тот горб не віходить ми з голови. Таки го вижу тай вижу, тай умирати буду тай буду го видїти. Все забуду, а його не забуду. Співанки-м знав тай на нїм забув-ем, силум мав тай на нїм лишив-ем.

Одна сльоза котила ся по лицї, як перла по скалі.

— Та я вас прошю, газди, аби ви, як мете на сьвіту недїлю поле сьвітити, аби ви нїколи мого горба не минали. Будь котрий молодий най вібіжит та най покропит хрест сьвіченев водицев, бо знаєте, шо ксьондз на гору не піде. Прошу я вас за це дуже грешно, аби-сте минї мого хреста нїколи не минали. Буду за вас Бога на тїм сьвітї просити, лиш зробїт дїдови вго волю.

Як коли би хотїв рядном простелити ся, як коли би добрими, сивими очима хотїв на віки закопати в серцях гостей свою просьбу.

— Іване, куме, а лишїт же ви туск на боцї, гет вго відкиньте. Ми вас усе будемо нагадувати, раз на завше. Були-сте порьидний чоловік, не лізли-сте натарапом на нїкого, нїкому-сте не переорали, анї не пересїяли, чужого зеренца-сте не порунтали. Ой, нї! Мут нас люде нагадувати тай хреста вашого на сьвіту недїлю не минут.

Отак Михайло розводив Івана.

V.

— Уже-м вам, панове газди, все сказав, а тепер хто нї любить, та тот буде пвти зо мнов. Соичко вже над могилов, а ви ще порцію горівки

зо мнов не віпили. Заки-м ще в свої хаті і маю гості за своїм столом, то буду з ними пити, а хто ні навидит, той буде також.

Почала ся п'ятка, та п'ятка, що робить із мужиків подурілих хлопців. Незабавки п'яний уже Іван казав закликати музику, аби грав молодіжи, що заступила ціле подвір'є.

— Мой, маєте так данцювати, аби земля дуніла, аби одної травички на току не лишило си!

В хаті всі пили, всі говорили, а ніхто не слухав. Бесіда йшла сама для себе, бо треба її було конче сказати, мусіло ся сказати, хоч би на вітер.

— Як-ем го віпуцував, то був віпуцований, котре чорний, то як сріблом посицав по чорну, а котре білий, то як масло сніг помастив. Коні були в мене в ордунок, цісар міг сідати! Але-м грошій мав, ой мав, мав.

— Кобим учинив си серед такої пустині — лиш я та Бог аби був! Абим ходив як дика звір, лиш кобих не видів ні тих Жидів, ні панів, ні ксьондзів. Огогди би називало си, шо-м пан! А ца земля най западає си, най си і зараз западе, то-м не згорів. За чим? Били та катували наших татів, та в ярем запрягали, а нам уже кусня хліба не дают прожерти... Е, коби то так по мому...

— Ще не находив си такий секвертант, аби шо з него сьнг за податок, ой, ні! Був Чьих, був Німец, був Поляк—г , пробачьйте, взьили. Але як настав Мадзур, тай найшов кожушину аж під вишнев. Кажу вам, Мадзур біда, очи печи тай гріху за него нема...

Всякої бесіди було багато, але вона розлітала ся в найріжнійші сторони, як надгнилі дерева в старім лісі.

В шум, гамір і зойки і в жалісливу веселість скрипки врїзував ся спів Ірана і старого

Михайла. Той спів, що його не раз чути на весіллях, як старі хлопці доберуть охоти і заведуть стародавніх співанок. Слова співу йдуть через старе горло з перешкодами, як коли би не лиш на руках у них, але і в горлі мозилі понаростали. Ідуть слова тих співанок, як жовте осіннє листє, що ним вітер гонить по замералій землі, а воно раз-нараз зупиняє ся на кождім ярочку і дροжить подертими берегами, як перед смертю.

Іван тай Михайло отак співали за молодії літа, що їх на кедровім мості здогонили, а вони вже не хотіли назад вернути ся до них навіть у гості.

Як де підтягали в гору яку ноту, то стискали ся за руки, але так кріпко, аж сугави хрупотіли, а як подибували дуже жалісливе місце, то нахлювали ся до себе і тулили чоло до чола і сумували. Ловили ся за шию, цілювали ся, били кулаками в груди і в стіл і такої собі своїм заржавілим голосом туги завдавали, що врешті не могли жадного слова вимовити, лиш: Ой, Іванку, брате, ой, Михайле, приятелю!

VI.

— Дьндю, чуєте, то вже чьис віходити до колії, а ви розспівали ся як за добро-миру.

Іван витріщив очі, але так дивно, що син побілів і подав ся назад тай поклав голову в долоні і довго щось собі нагадував. Устав ізза стола, підійшов до жінки і взяв її за рукав.

— Стара, гай, машір пнц, цвай, драй! Ходи, уберемо ся по панцки тай підемо панувати.

Вийшли обоє.

Як уходили назад до хати, то ціла хата заридала. Як би хмара плачу, що нависла над селом, прірвала ся, як би горе людське дунайську

загату розірвало — такий був плач. Жінки заломили руки і так сплетені держали над старою Іванихою, аби щось із гори не впало і її на місці не роздавило. А Михайло ймив Івана за барки і шалено термосив ним і верещав як стеклий.

— Мой, як-ес газда, то фурни того катранє з себе, бо ты вiполичкую як к !

Але Іван не дивив ся в той бiк. ймив стару за шию і пустив ся з нею в танець.

— Польки мині грай, по панцки, мам гроші!

Люде задеревіли, а Іван термосив жінкою, як би не мав уже гадки пустити її живу з рук.

Вбiгли сини і силоміць винесли обоїх із хати.

На подвірю Іван танцював дальше якоїсь польки, а Іваниха обчепила ся руками порога і приповідала:

— Ото-сми ты вiходила, ото-сми ты вiгризла оцими ногами!

І все рукою показувала в повітря, як глибоко вона той поріг виходила.

VII.

Плоти по-при дороги тріщали і падали — всі люде випроваджували Івана. Він ішов зі старою, згорблений, в цайговім, сивім одiню і що хвиля танцював польки.

Аж як усі зупинили ся перед хрестом, що Іван його поклав на горбі, то він трохи прочунав ся і показував старій хрест.

— Видиш, стара, наш хрестик? Там є вiбито і твоє намено. Не бі сп, є і мов і твоє...

С У Д.

I.

Ковалюк підняв орчик до гори тай казав музикам:

— Грайте до порядку, як має бути, бо це весіле буде славне на всю Україну і в Коломні і в Станіславі...

— Оцес вже не потребує весіля, але ще є два такі, що мають гуляти.

Він показував на Федька Продана, що лежав із розбитою головою на снігу. Коло нього сиділа його жінка, тримала новий капелюх у руках і питала:

— Та що кажеш робити, що до дітий переказувш?

І ще щось до нього говорила, ніби на тамтой сьвіт переказувала.

А Дмитро Золотий ходив поперед ворота з куснем грубої розвори та казав до громади людей на вулиці:

— Ні один най не вагає си поступити отут, бо зараз від цієї розвори усне — це вам кажу!

— Кого б'ють?

— Богачів.

— А хто бє?

— Весіле.

— А Федька вже вбили?

— Він вже на тамтїм боці.

— То єго смерть, а чїй кременал?

Дзвін на селї почав голосити тревогу.

— Зараз громада збіжит си тай не даст.

— Даст, даст, буде отут чипіти так, як ви
— відповів Золотий.

Коло хорїмних дверей чинила ся нова бата-
лїя. Михайло Печенюк запер ся ногами і руками
у одвірки і анї Петрик Сениця, анї два Золоті:
Іван та Каленик не могли його витягнути на двір.

— Ви, голодники голодні, та я дужий та я
шо дня мнєсо їм, а ви бєвку незабілену!

— Меш тепер сиру землю гризти.

З сїний бухав плач жінок, як червона луна.

— Не кажи їм так, Михайле, не кажи, не
кажи, але проси їх дуже — казала жінка.

— Говори, дурна бабо, тут нема просьби,
тут смерть.

Та як вони так правдали ся, а Петрик Си-
ниця їмив у зуби Михайлів палець і витягнув
в одній хвилї на двір.

— Ого, вже Михайлови амінь!

— Михайлихо, сїдайте на голову, голова
ґрунт...

— Ти радиш, ех як тї порадою оцим буком.

— Кров з него садит, як з пацюка, а така
червона, здорова кров...

— Мой, адї, хрестит си, бют, не дают оче-
наш віговорити.

— Вже по нїм, Михайлиха дав свїчку, але
незасвїчену.

— Та шо, шо дужий — вже глина тай конец!

— А жінка нїц не плаче, змогла си дуже.

З хорїм вибігла куца жінок і Касїян поміж
ними. Золоті і Сениця кпнули ся за ними.

— Та не віховавш си, богачю, у підтичках жіночих!

Жінки громадно облягли Касіяна.

— Не дайте мене, не дайте!

— Касіяню боїт си, а вго найліпше траба обріхтувати! Він межи богачами найгірше в'їдний.

— Боїт си, не то що Михайло, цес не бояв си.

— Ади, жінки біда, ади як плюют на Золотих.

— Ймили Петрика тай всі лягли на него.

— Не дадут таки...

— А ви чого відти мішавти си? Ви вміте жінок добре бити тай Жидів за пейси торгати, а як прийде на правду, то стоїте подалеки тай скавулите як щенюки.

Се вповіла публиці одна з тих жінок, що Касіяна боронила.

— А ви, віте, чому не йдете поредок робити, аді, баби робе за вас поредок?

— Які ви мудрі: йди, віте, тай здихай, що лайдаки межи собов змовили си бити богачів!

Зробила ся цілком динна. Хати на білім снігу стояли як громади чорних великих птахів. Ліс найспокійнійше шептав. Дзвін іще голосив тревогу.

З громади жінок вийшла Іваниха Золота, ймила окервавленого чоловіка за рукав тай так казала:

— Чоловіче, та подиви си на людей та на село та на ліс та спамнєтай си! Та шес наробив, та люде не худоба?

За нею вийшла і Каленикова жінка.

— Ти йди, небоже, до кременалу від разу, до хати не приходи, бо я з дітьми гет піду. Не приходи таки.

Музики перестали грати, а Ковалюк стояв із орчиком і не знав, що з ним зробити. Сонце виказало пів золотого ока.

Три Золоті покидали буки та сапи і пішли в ліс. Ковалюк зачав плакати, а Петрик Синиця подав ся до хати та на порозі впав і почав піну з рота точити. Товпа рушила ся і почала здохмати побитих.

II.

В хаті Онуфрія Мельника мало судити село убійників. Всі багачі не мали права приходити на суд — судили самі бідні. Онуфрій уложив суд і прокуратора і оборонця. Сам сидів за столом тай так казав:

— Село строєне, люде одні одних боє си, в церкві шо неділі лиш мова за бідних. По селі увихають си шандарі, дзвінки дзвонє, шо комісії привозє. Розкидають гроби, ріжут, порє, а нам бідним, нема нівітки ані ради, ані доброго слова. То ми самі судім їх, а як учуємо, шо вони завинили, то будемо їх карати.

Так говорив Онуфрій до всіх бідних. Вони зібрали ся майже всі з села. Заступили хату, піч, постіль, сїни і подвірє.

— А як би віт приходив та хотів розгонити, то ви не пустїт, а як би пхав си, то дайте кілька полишників, най тікає. А тепер розкажіт нам, панї, прокураторь акт оскаржений.

З лави підніє ся Яків Дідик тай зачав.

— Іван Зуб, бідний чоловік, бо знаєте робив свої доньці весіле. Знаєте, яке бідного, усе він рад, як до него прийде богачь, бо як прийде богачь, то образи яснїщі стають, бо в кому під ними сідати. То зійшли си самі бідні, але упросив собі Зуб ще трьох богачів: Федька Мелникового, Михайла Печенюка та Касіяна Кропивку. А дай Боже здоровє, а жийте здорові, а дякую вам, шосте усгупили до хати, минї весіле буде веселїще.

Каже так Зуб та припадає, а бідні сараки, що постулювали си в пороги тай слухають. А проши, а будьте ласкаві, а доцьгніт-ко, а покушійте. А все до богачів. А богачі, моспане, все пют, а все бідних далі д' постели вісувають. А Зуб забув за гості, лиш коло богачів ходит. Це перший пунт. Але Петрик Сивиця каже:

— Ти Зубе, ти, старий, відай забув, шо в тебе в ще другі гості, не лиш ці три.

А Зуб вже горівчиний був тай каже:

— Синичко, ти мині не давай рєд і мої хаті. Як я хочу, так буде.

— Ой не буде так, я прішов на весіле як другий, я приніс такі дари як другий, то я маю мати таку честь як другий.

Каже Сивиця оце, а бідні понацьбирювали вуха та таке їм це слово миле, як мід солодкий. Тай на цїм тимчасом стало. Зачєли відавати обід. Перед богачами все солонина та мнєсо, а начінки лиш трошки, а перед бідними все лиш начінка, а мнєса крішка. Фукают бідні, їдє або не їдє. А богачі аж лікті собі позамащували.

Але взєв Іван Золотий спєред богачів склянку з горівков тай каже:

— Пиймо, братя, хоть горівки, як їсти не дают.

— Мой, Золотий, а перед тобов же шо стоїт, не дар божий? — каже Зуб.

— Але чьо перед богачами кїлько дару божого, а перед нами лиш крішка?

А богачі лиш червонїют, лиш позирают, але мовчє.

Відійшла вечеря, зачали музики грати. Гуляют. Але взєв Печенюк Касїяниху в данец. Та все данцув та розтручув. Не вітерпів уже Петрик тай лус в лице Міхайла, а Міхайло нї дві, нї три тай Петрика.

— Гов! Перестаньте грати — кричить Зуб.
А Касіянко каже Зубови:

— Знаєте шо, Зубе, нате вам петьдесеть левів гезди, платю вам все весіле, але ви гет віметіт це сміте з хати. Це другий пунт.

Прийшло до такого, шо аж мусіло чіве жите йти на смерть. Ех, господи, як Калинюк Золотий не хомне Касіянка у песок, аж повна миска нацюркотіла. А Міхайло Каленика як уфатив за шкіру на потилици тай вірвав у пушках, лиш лишило ся голе мнесо.

— Мой, богачі, або зараз віци забирайти си, або буде з вас саме фалате! Кобиж були послухали. Тай зачала си баталія. Всі шо май боязливі, повтікали, лиш лишили си три бочачі та пять бідних та жінки. Жінки лишили си всі, бо вони знають, шо їх ніхто не бе у бійці. То вперед вівели Федика Мельника. Вівів его Ковалюк і Петрик і Іван. І Ковалюк лиш раз свиснув по голові орчиком тай череп хрус на місци, а Федько уснув на місци як куря.

А Печенюка Міхайла вже не так було лехко. Хлоп дужий як медвідь, бо знаєте, а не боїзливий. З ним валували си зо три годині по хаті: їх штири, а він один. Правда помагали і жінки але шо баби годні. Звалили го в хаті — розкидав з себе штири хлопи як галушки, звалили в хоромах — знов не дав си. Приволікли до дверей тай ймив си одвірків. Але Петрик Синиця уфатив его палец у зуби тай віпровадив, а як віпровадили тай убили колами. Убив Петрик тай Каленик тай Іван. Хотіли ще Касіяна вбити, але одно, шо дуже просив жінок та вони тримали его під сорочками, а друге, шо зробив си день тай люди зпамнетали си.

То вбили: Іван Каленик та Дмитро Золотий та Петрик Синиця та Никифір Ковалюк.

— Оце прокураторь сказав оскаржене, а тепер будемо слухати винуванців, сказав Онуфрій.

— Іван Золотий.

— Гір.

— Ти вивен, шос убив Міхайла тай Федька Мельника.

— Ні, не винен.

— А хтож винен?

— Та ми не винні, але богачі.

— Як богачі?

— А так винні, шо нас хотіли вігнати з весіля.

— Хотіли, але ви не дали си, а їх вигналисте на той сьвіт.

— Або шо мене маєте питати?

— Іванку, руй гадино, не підтикай під ніс, бо зараз дістанеш. Кажн, чим убив-ес?

Тут Онуфрієвн почала помагати публика.

— Ти Золотий кажн все по правді, бо зараз дістанеш буки — казали з сійний газди.

— Я, бігме лиш раз ударив!

— Чим?

— Сапов.

— По чім?

— По плечах.

— Ну, а Каленик?

— Я не знаю.

— Як не знаеш, то сїдай.

— Каленик Золотий!

— Я сам.

— Ти вбив Міхайла?

— Єго вбило єго богацтво.

— Лиш не з мудра, Каленику.

— Яке з мудра, пеній-ем був, весіле було, музики грали, а богачі хотіли нас вігнати, то ми хотіли набити.

— Добре набили, але хто вбив?

— Я не тямлю.

— Памнеть коротка якас.

— Чим бив-вс?

— Чим мав.

Онуфрій нічого вже не казав, лиш махнув рукою на парубків. Сі ймили Каленка в руки.

— Дайте му петнацїть буків тай буде говорити. І пішли дальші зізнаня. Публика хотїла конче карати та Онуфрій не позволяв і випитував дальших оскаржених. Та серед того як оскаржені не хотїли зізнавати перед Онуфрієм, всі що стояли в сїнях, почали кричати: вони вбили, найже відпокутуют.

І витягали одного за другим і подавали в дальші руки. А ті, руки, багато їх, ханали їх, мстили ся і ревли по селї, а за собою лишали страшний зойк жінок і конаючі филї шімсти.

З М І С Т.

	стор.
1. Діти	3—5
2. Синя книжечка	9—11
3. Засідане	15—21
4. З міста йдучи	25—31
5. Підпис	35—38
6. Лист	41—44
7. Сьвятий вечер	47—51
8. У коршмі	55—58
9. Побожна	61—63
10. Виводили з села	67—69
11. Стратив ся	73—76
12. Лесева фамілія	79—82
13. Катруся	85—90
14. Майстер	93—97
15. Мамин сивок	101—105
16. Ангел	100—112
17. Осінь	115—118
18. Шкода	121—123
19. Новина	127—129
20. Сама самісьма	133—135
21. Лан	139—140
22. Вечірня година	143—146
23. Мое слово	149—152
24. Камінний хрест	155—167
25. Суд	171—178

